

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та національної безпеки
Кафедра міжнародних відносин

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему: **«Санкційна політика щодо росії: уроки Другої світової війни та перспективи для повоєнного майбутнього України»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи ЗММВ-21 спеціальності
291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»,
освітньо-професійної програми
«Міжнародні відносини»
КУТАЄВА Дарія Богданівна

Керівник – кандидат історичних наук,
старший викладач
КОРНІЙЧУК Любов Володимирівна

Рецензент – _____

(протокол № _____ засідання кафедри
міжнародних відносин від _____ 20____ року

Завідувач кафедри міжнародних
відносин: _____

Острог, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОГО ВПЛИВУ	12
Висновок до розділу 1.....	19
РОЗДІЛ 2. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ МІЖНАРОДНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ НІМЕЧЧИНИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА СУЧАСНОЇ РОСІЇ.....	21
2.1. Санкції проти Німеччини після Другої світової війни.....	22
2.2. Сучасні санкції проти росії.....	29
2.3 Спільні та відмінні риси міжнародної ізоляції Німеччини та росії.....	40
Висновок до розділу 2.....	45
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ САНКЦІЙ НА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В НІМЕЧЧИНІ ТА РОСІЇ.....	48
3.1 Досвід Німеччини: соціальні наслідки санкцій та ізоляції.....	48
3.2 Сучасна росія: санкції та громадянське суспільство.....	53
3.3 Альтернативи санкціям як інструмент міжнародної політики.....	58
Висновок до розділу 3.....	62
РОЗДІЛ 4. МОДЕЛІ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ: НІМЕЧЧИНА ТА МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ ДЛЯ РОСІЇ.....	65
Висновок до розділу 4.....	73
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	79

ВСТУП

Актуальність дослідження теми ґрунтується на академічному контексті

ефективності санкцій, адже сучасний санкційний інструментарій багатoshаровий. Він включає не лише секторальні обмеження та блокування активів конкретних осіб, а й використання так званих вторинних санкцій, щоб запобігти обходу або наданню цільовій державі альтернативного доступу до фінансів чи технологій. Дослідження є актуальним, оскільки вимагає розробки нових аналітичних підходів для оцінки ефективності таких складних, багатокomпонентних інструментів, котрі не вимірюються виключно економічними показниками, такими як падіння ВВП чи обсягів торгівлі. Ключовим критерієм успіху вважають досягнення запланованої політичної зміни у цільовій державі. Якщо санкції не призводять до бажаної зміни політики, вони вважаються неуспішними.

Також, актуальність цього дослідження полягає у вивченні еволюції підходів до застосування міжнародних санкцій на рівні національних держав та міжнародних організацій та визначення умов їхньої ефективності. Вибір Німеччини, як основного порівняльного зразка для оцінки ефективності санкцій проти росії методологічно виправдовує себе через низку глибоких історичних, економічних та геополітичних паралелей і контрастів, що стосуються природи санкційного примусу. Післявоєнна Німеччина – це найбільш унікальний історичний кейс, який показує поєднання зовнішнього санкційного тиску і впливу, що призвело до повної зміни економічної моделі та політичної ідентичності, тому в дослідженні береться до уваги ФРН та повоєнна Німеччина, як приклад успішної, хоча й примусової, інтеграції до західної міжнародної системи, як бажаний результат для України.

Така велика кількість глобальних санкцій проти росії пов'язана з тим, що вони почали вводитися в 2014 році після тимчасової окупації Криму й початку війни на Донбасі, хоча росії вдалося їх обійти. Тоді міжнародна спільнота вимагала, щоб росія припинила фінансувати, озброювати та посилати терористів

на територію України. Як бачимо, санкції, введені в 2014 році, не завадили росії через вісім років розв'язати повномасштабну війну в Україні. У 2022 році

«санкційна» ситуація загострилася для росії. Обмеження стали більш масовими: їх запровадили такі країни, як США, Великобританія, Канада, Японія, Швейцарія та країни ЄС. Останні запроваджують пакетні санкції, тобто цілий набір заборон на кілька сфер економіки одночасно. Вони стосуються імпорту в РФ сировини, електроніки, новітніх технологій і деяких корисних копалин (включаючи вугілля і природний газ), транспортних обмежень до і з росії, заборони на трансляцію російських каналів, а також призупинення раніше підписаних угоди з цими країнами. Певні санкції наклали на деяких російських олігархів, чиновників і керівників т. зв ДНР і ЛРЛ. Є й такі, які спрямовані на ослаблення збройової промисловості РФ.

З новими санкціями в міжнародному інформаційному полі також з'явилася дискусія про їх ефективність. Аналітики в різних країнах вже вивчають, чи працюють введені санкції, як вони відчуються в різних сферах російської економіки зараз і як вони зміняться в майбутньому.

Майбутня поразка російської федерації у війні з Україною безпосередньо не призведе до усунення керуючої групи еліт в росії. Хоча цей сценарій – найбільш обговорюваним в експертних і політичних колах України та її партнерів.

Джерело легітимності для путінського режиму – віра громадян у жорстоку ефективність влади. Якщо теперішня кремлівська влада програє війну (або принаймні не виграє її), вона не ефективна, тому не має права керувати. Історично такі роздуми серед російських громадян зазвичай закінчувалися смертю можновладців. З цієї точки зору продовження війни в Україні – це ніщо інше, як боротьба за виживання путінського режиму.

Аналіз стану наукової розробки проблеми. Дослідження санкцій та їх ефективності завжди було і залишається найбільш спірним й контровесійним питанням серед науковців, аналітиків і дослідників. Це пов'язано з довготривалою проявою результатів застосованих санкцій через зміну

політичного контексту в процесі ходу конфліктів. Загальне дослідження санкцій,

як інструменту світової політики здебільшого припадає на західних авторів, таких як: Девід Болдвін, а також співавторів Гері Гафбауер, Джеффри Шотт, Кімберлі Елліотт. Зокрема, Даніель Дрезнер у своїй праці «The Sanctions Paradox» детально розглядає еволюцію санкцій від їх появи до розвитку до «розумних санкцій», а також роль економічного примусу в міжнародних відносинах з аналізом поведінкових факторів з погляду як держав ініціаторів, так і цілей¹. Група співавторів дослідження «Economic Sanctions Reconsidered»² Гері Гафбауер, Джеффри Шотт, Кімберлі Елліотт розглянули зокрема економічні санкції як інструменти політичного впливу та за яких умов санкційні обмежувальні заходи досягають успіху на прикладах численних історичних кейсах.

В контексті дослідження санкційного механізму відносно російсько української війни, то дослідження здебільшого представлені у вигляді серії аналітичних доповідей і записок від Національного інституту стратегічних досліджень, зокрема: «Світова гібридна війна: український фронт»³, у якій автори Горбулін, Власюк, Ліпкан та ін. окреслювали санкції як «нелетальну зброю» у відповідь на гібридну агресію РФ, де довели, що для дієвості санкцій проти Росії вони повинні бути секторальними і спрямовані на технологічне виснаження агресора; «Застосування режиму санкцій та його вплив на функціонування енергетичного сектору Росії» за участі автора О.М. Суходоля, де досліджено режими санкційних обмежень, застосованих США та ЄС, щодо Росії у відповідь на агресію проти України та визначено проблеми застосування санкційних режимів і наведено приклади «обходу» режиму санкцій⁴.

¹ Drezner D. The Sanctions Paradox Economic Statecraft and International Relation. The Sanctions Paradox Economic Statecraft and International Relation : United Kingdom, 1999. 28 p.

² Hufbauer G. C., Schott J. J., Elliott K. A., Oegg B.. Economic Sanctions RECONSIDERED. Washington : DC, 2007. 248 p.

³ Світова гібридна війна: український фронт : [монографія] / Нац. ін-т стратег. дослідж.; за заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: [НІСД], 2017. 494 с.

⁴ Суходоля О. М. Застосування режиму санкцій та його вплив на функціонування енергетичного сектору Росії. НІСД Серія аналітичних записок «Національна безпека». 2019. № 1. С. 14.

Дослідження санкційної політики стосовно Німеччини на останніх етапах Другої світової війни та після її завершення – складний та масштабний процес, який включає невелику кількість робіт українських дослідників, які здебільшого сконцентровували увагу на темі реваншизму Німеччини після Першої світової війни та перебудові політичного режиму і забезпечення відбудови повоєнної Німеччини після Другої світової війни. Натомість, інформація викладена в працях закордонних авторів є дещо більшою, проте не є значною і здебільшого описує особливості формування санкційних механізмів, політичного застосування санкційних програм та формують причинно-наслідкові зв'язки їх ефективності стосовно інтеграції Німеччини в новий біполярний світ і геополітичний лад. Дослідження, які б порівнювали нинішню ізоляцію росії з історичними прецедентами включно з НДР та Третім Рейхом, аналізуючи, чи може економічний і політичний тиск змінити режим так, як це сталося в історії Німеччини – практично відсутні у вільному доступі, саме ця фрагментарність наукового дискурсу і відсутність порівняльного аналізу на прикладі історичного минулого Німеччини обмежують можливість адаптації санкційних механізмів минулого у стратегії протидії російській агресії раз і назавжди, а також актуалізують необхідність поєднання історичного досвіду із сучасними безпековими викликами.

Мета роботи полягає в комплексній оцінці ролі санкцій як інструменту міжнародного тиску на агресора, порівнявши їх застосування під час Другої світової війни та проти росії в період з 2014 по 2025 роки, щоб визначити можливості їх ефективного використання у повоєнній політиці України.

Реалізації мети сприятиме розв'язання таких завдань:

- провести детальне порівняння санкцій, запроваджених після Другої світової війни, та сучасних санкцій проти росії;
- визначити ефективність різних видів санкцій у досягненні поставлених цілей (економічна дестабілізація, зміна політичного курсу тощо);
- дослідити вплив санкцій на економіку, політику та суспільство як Німеччини, так і росії, з урахуванням історичного контексту;

- сформулювати прогнози щодо подальшого розвитку ситуації та можливих наслідків санкційної політики щодо росії;

- змодельовати можливі сценарії повоєнної санкційної політики проти рф.

Об’єкт дослідження – політика міжнародної ізоляції та санкційного тиску на держави-агресори як механізм забезпечення міжнародної безпеки. **Предмет дослідження** – особливості та еволюція механізмів примусу, їх вплив на громадянське суспільство та сценарії післявоєнної відбудови на прикладі Німеччини (після 1945 року) та сучасної росії.

Теоретико-методологічна основа дослідження. У роботі використано методи аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення. Метод аналізу використано в процесі визначення теоретичних і практичних проблем запровадження санкцій у системі міжнародних відносин. За допомогою методу синтезу розглянуто застосовані санкційні заходи відносно двох найбільших держав-агресорів. Метод порівняння слугував основою для аналізу санкційної політики щодо Німеччини та рф. За допомогою методу узагальнення визначено ефективність застосованих санкцій в російсько-українській війні.

Хронологічні та географічні рамки. Хронологічні рамки охоплюють період останніх етапів і закінчення Другої світової війни (1944-1945 рік) – коли санкції показали найбільший наслідковий ефект в перебудові нацистської свідомості в Німеччині, аж до актуальних пакетів санкцій введених проти російської федерації у 2025 році. Географічні рамки охоплюють території Німеччини, України та росії.

Аналіз джерельної бази. Джерела до теми санкційної політики проти росії, з врахуванням призми уроків Другої світової війни на кейсі Німеччини можна поділити на чотири групи.

Перша група – міжнародно-правові акти універсального характеру та документи глобальних безпекових інституцій. До них відносяться засадничі документи, що легітимізують використання примусових економічних заходів. Ключовим є Статут ООН, який визначає правові рамки застосування санкцій без

використання збройних сил. Сюди також належать резолюції Генеральної Асамблеї (ГА) та Ради Безпеки (РБ) ООН. Для історичного контексту важливими будуть матеріали Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі та Конвенція про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства, які формують базу для відповідальності держави-агресора. Окремо можна виділити документи Комісії міжнародного права ООН щодо відповідальності держав за міжнародно-протиправні діяння, що слугують теоретичним підґрунтям для механізмів репарацій та контрзаходів.

Друга група – історичні документи періоду закінчення Другої світової війни та повоєнного врегулювання щодо Німеччини. Ця група джерел основна для проведення порівняльного аналізу. До неї належать матеріали Ялтинської та Потсдамської конференцій (1945), де було зафіксовано принципи «чотирьох Д» (денацифікація, демілітаризація, демократизація, декартелізація) та механізми вилучення репарацій. Важливі і документи окупаційних адміністрацій щодо демонтажу промисловості, до прикладу – План Моргентау як концепт та його модифікації). Окремий блок становлять документи, що стосуються переходу від покарання до відновлення: матеріали Програми відновлення Європи (План Маршалла) та Лондонська угода про зовнішні борги Німеччини 1953 року, яка стала прецедентом успішного врегулювання фінансових зобов'язань агресора задля уникнення реваншизму.

Третю групу джерел становлять нормативні акти та угоди, що формують сучасний санкційний режим проти росії. Це найбільш масивний пласт джерел. На рівні Європейського Союзу – це Регламенти й Рішення Ради ЄС, якими запроваджуються секторальні та персональні обмеження. З боку США – це законодавчі акти Конгресу і Виконавчі укази Президента США. Сюди також відносяться спільні заяви країн «Великої сімки» (G7), зокрема щодо встановлення граничних цін на нафту. До цієї ж групи належать документи міжнародних фінансових організацій щодо обмежень фінансового моніторингу для РФ і включення її до «чорних» або «сірих» списків.

Четверту групу джерел становлять документи національної політики України та росії, а також матеріали експертних груп. З українського боку – це Закон України «Про санкції», рішення Ради національної безпеки і оборони України (РНБО), укази Президента і стратегічні документи, як от Стратегія зовнішньополітичної діяльності. Важливу роль відіграють аналітичні документи «Білі книги» Міжнародної робочої групи з питань санкцій проти росії (група Єрмака-Макфола), які містять плани дій і оцінку ефективності обмежень. Джерела з боку рф представлені документами про «спеціальні економічні заходи у відповідь», оновленими редакціями «Концепції зовнішньої політики рф» (де закріплено поняття «недружніх держав») та внутрішніми звітами Центробанку рф, що дозволяють опосередковано оцінити реальний вплив санкційного тиску. Додатковим джерелом є звіти незалежних аналітичних центрів, таких як: KSE Institute, SWP, Bruegel, які використовують методи OSINT для реконструкції реального стану підсанкційної економіки за відсутності офіційної статистики.

П'яту групу джерел становлять інформаційно-аналітичні матеріали, публічна риторика політичних лідерів та матеріали розслідувальної журналістики. Ця група найбільш динамічна і окреслює поточні зміни в санкційній політиці, які ще не знайшли відображення в офіційних документах чи фундаментальних монографіях. Важливе місце тут посідають промови та офіційні заяви глав держав та урядів, які формують політичний дискурс. Для розуміння реакції об'єкта санкцій аналізуються виступи в. путіна, а також риторика російського МЗС, що транслиують наративи про «неефективність» західних обмежень. Окремий підвид джерел складають матеріали провідних світових медіа та агентств. Журналістські сайти по типу «Bloomberg», «Financial Times», «The Economist», «УНІАН», «Українська правда», «Кореспондент», «Укрінформ» часто публікують інсайдерську інформацію про підготовку нових пакетів санкцій та проводять власні OSINT-розслідування щодо схем обходу обмежень, як от розслідування про «тіньовий флот» танкерів рф або постачання мікроелектроніки через треті країни. До цієї групи також відноситься поточна аналітика міжнародних дослідницьких центрів, таких як Atlantic Council. Ці

матеріали містять оперативні оцінки ефективності санкцій, прогнози економічного спаду рф та рекомендації для урядів, заповнюючи прогалини у верифікованих статистичних даних.

Практичне значення. Результати роботи можуть бути значущими для підготовки стратегічно важливих рішень державних інституцій у галузі зовнішньої політики та економічної безпеки, насамперед при виробленні ефективних механізмів санкційного тиску, правових алгоритмів конфіскації активів держави-агресора та стратегій повоєнного відновлення. Отримані результати можуть бути також використані у навчальних курсах з історії та теорії міжнародних відносин, міжнародного права, спеціальних курсах з проблем економічної дипломатії та міжнародної безпеки в цілому і окремих її аспектів таких як: режим санкцій і ембарго, відповідальність держав за міжнародні злочини, репараційна політика, запобігання реваншизму. А також, при написанні курсових та дипломних робіт, магістерських, кандидатських та докторських дисертацій.

Наукова новизна дослідження полягає у доповненні знань щодо теорії цільового розподілу санкційних політик та оцінки їх ефективності. Вперше проведено комплексний порівняльний аналіз переходу від інструментів прямого контролю (окупаційна адміністрація в Німеччині) до інструментів дистанційного економічного придушення (санкції проти рф) задля того, щоб визначити наскільки ефективними будуть запроваджені санкції проти росії ефективними в сучасних реаліях. Надано поштовх до подальшого розвитку дослідження реакції громадянського суспільства на ізоляцію, як одного з альтернативних методів санкцій: доведено, що без зовнішнього контролю (приклад Німеччини) ізоляція в авторитарній країні (приклад рф) веде не до бунту, а до консолідації режиму. Запропоновано адаптацію німецької моделі «відновлення через каяття» до російських реалій.

Практична апробація. За результатами дослідження підготовлено та опубліковано наукову статтю під назвою «Енергетичні санкції: порівняльний

у збірнику «Наукові записки студентів та аспірантів» видавництва Національного університету «Острозька академія» (Острог, 2025 рік). Крім того, на науковому блозі Національного університету «Острозька академія» опубліковано статтю «Санкції як інструмент повоєнної відбудови: історичний досвід та перспективи для України», у яких розглядаються санкції з перспективи впливу на військову та економічну спроможність держав-агресорів, розглянуто механізми адаптації до обмежень і шляхи їх обходу, а також роль санкцій як інструменту повоєнної відбудови на основі історичного досвіду та сучасних викликів для України.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи – 93 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

САНКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОГО ВПЛИВУ

Незважаючи на тисячолітню історію застосування, починаючи від знаменитої Мегарської Псефізми у V ст. до н.е., теоретичне осмислення санкцій досі залишається предметом академічних дискусій і політичних суперечок їх впроваджень. Стрімка зміна геополітичного ландшафту та поява нових типів гібридних загроз вимагають глибокого аналізу еволюції цього інструменту.

Цей розділ висвітлює комплексне теоретичне дослідження феномену санкцій як ключового важеля зовнішнього впливу. Окрему увагу буде приділено історичній динаміці санкційного механізму – від перших зразків в Античності до сучасної системи примусових заходів Організації Об'єднаних Націй, а також детальному вивченню факторів та критеріїв, що визначають реальну ефективність цього складного інструменту.

Санкції як інструмент міжнародного тиску застосовувалися ще в античні

часи. Одним із перших зафіксованих прикладів стала Мегарська Псефізма (432 р. до н.е.), яка обмежила торговельні можливості Мегари через її конфлікт із Афінами. До XIX століття санкції здебільшого мали військовий характер і були спрямовані на стримування збройних конфліктів, послаблення конкурента або прямого підкорення. Тому, обмежувальні заходи були частиною стратегії територіально-ресурсного контролю. У XIX столітті домінували морські блокади та ембарго, які перешкоджали торгівлі без офіційного оголошення війни.

Під час Першої та Другої світових воєн санкційна політика стала складовою на шляху до військової перемоги. Фізичне навантаження на ворога спрямовувалося на позбавлення доступу до продовольства, сировини і боєприпасів. Зокрема, Німеччини, Японії та Італії до критично енергетичної сировини – нафти та вугілля. США та Велика Британія застосовували нафтове ембарго до Японії ще до початку війни, що стало одним із чинників, які підштовхнули Токіо до нападу на Перл-Гарбор у 1941 році. Нацистська Німеччина значною мірою залежала від румунських нафтових родовищ у

13

Плоєшті, які неодноразово бомбардували союзники, намагаючись паралізувати німецьку військову машину⁵.

Одним із ключових методів економічного тиску стала морська блокада, яка суттєво обмежувала постачання стратегічних ресурсів країнам Осі. Британський Королівський флот, за підтримки США, перерізав основні морські торговельні шляхи, що не лише ускладнювало імпорт нафти, а й створювало серйозні логістичні проблеми для військової промисловості Німеччини та Італії. Зокрема, значна частина постачань з Близького Сходу та Латинської Америки була фактично зупинена. Для Японії блокада стала особливо руйнівною, оскільки країна критично залежала від морських перевезень. Кампанія союзників із підводної війни проти японського флоту значно скоротила поставки пального, що зрештою підірвало можливості імперії вести тривалу війну⁶.

Незважаючи на застосовані санкції та військові операції, Німеччина змогла адаптуватися, використовуючи синтетичне паливо, вироблене з вугілля за

допомогою технології гідрогенізації Фішера-Тропша. Водночас, постійний брак пального обмежував наступальні можливості Вермахту, особливо на Східному фронті, що стало одним із ключових чинників його поразки. Японія, зіткнувшись із нафтовим ембарго, була змушена розширювати військову експансію, захоплюючи родовища в Індонезії та на Філіппінах. Однак, транспортування цих ресурсів було ускладнене діями союзного флоту та авіації, що у підсумку позначилося на здатності Японії вести тривалу війну⁷.

Після Другої світової війни санкції стали поширеним інструментом зовнішньої політики. Якщо в 1950-х роках зафіксовано 15 випадків їх застосування, то в 1990-х – понад 50. Найактивнішим ініціатором санкцій були США, до яких згодом приєдналися країни Західної Європи. У другій половині ХХ століття санкції почали використовуватися не лише для військових цілей, а

⁵ Перл-Харбор: успіхи і прорахунки японських та американських розвідслужб. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2013. Вип. 33. С. 99–105

⁶ Економіка як поле бою Другої світової війни. URL: <https://uk.economy-pedia.com/11029724-the-economy-as-a-battlefield-of-world-war-ii> (дата звернення 20.11.2025).

⁷ Перл-Харбор: успіхи і прорахунки японських та американських розвідслужб. Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. 2013. Вип. 33. С. 99–105

й для обмеження економічного потенціалу противника. Наприклад, у 1940-х роках США запроваджували обмеження на торгівлю стратегічними товарами з Китаєм та СРСР, а з 1970-х – вживали заходів для недопущення розробки зброї масового ураження іншими країнами⁸.

У контексті захисту національних інтересів під час воєнного стану застосування міжнародних економічних санкцій може бути спрямоване на декілька основних завдань:

1. ізоляція агресора – відключення держави-агресора від світових фінансових і торговельних систем, що послаблює її економічну стійкість, обмежує доступ до капіталу та ускладнює фінансування воєнних операцій.

2. посилення економічного тиску – обмеження доступу до стратегічно важливих ресурсів (фінансів, технологій, високотехнологічного обладнання, товарів подвійного призначення) зменшує військовий потенціал агресора та

уповільнює його технологічний розвиток.

3. консолідація міжнародної підтримки – залучення підтримки міжнародних організацій, союзників та бізнесу, що створює єдиний фронт тиску на агресора.

4. легітимізація оборонних заходів – санкції можуть стати юридичним та дипломатичним обґрунтуванням дій країни у відповідь на агресію, а також полегшити залучення фінансової допомоги та інвестицій для повоєнного відновлення⁹

Проаналізована наукова література показала певну закономірність у вивченні авторами цілей санкцій як інструменту зовнішнього впливу. Історична ретроспектива показала, що накладення санкцій відбувалося задля здобуття контролю над територіями під час боротьби за неї. Хоч, на сьогоднішній день, санкції здебільшого використовують з економічного боку, насамперед в

⁸ Голос Америки. США ввели масштабні санкції проти енергетичного сектору Росії включно із 183 нафтовими танкерами «тіньового флоту». 10 січня 2025. URL: <https://www.holosameryky.com/a/sankcii-proty-enerhetyky-rosiji/7931783.html> (дата звернення 20.11.2025).

⁹Економічне перетворення: міжнародна співпраця та ефективна державна політика України під час воєнного стану: підручник / В.В. Галкін, О.М. Губаренко, О.М. Ащеулова, та ін. Дніпро : Середняк Т.К., 2024. с. 76-77.

стримуванні розповсюдження зброї масового знищення, захисту прав людини, просування та підтримки демократичних урядів і боротьби з тероризмом. На перший погляд, типологія цілей санкційної політики видається занадто обмеженою, вона не охоплює всіх поточних цілей застосування санкцій¹⁰. Автори наукових праць, такі як Джеймс М. Ліндсей здебільшого концентрувалися на санкціях як інструменті політичної комунікації, внутрішнього сигналізування або підтвердження міжнародних норм. Проте, Джеймс М. Ліндсей в своїй праці 1986 року «Trade Sanctions as Policy Instruments: A Re-examination»¹¹ вирішив розглянути санкційну політику під іншим кутом і запропонував розглянути інший поділ. Це стало вихідною точкою для розширення від однобічного оцінювання успіху санкційних цілей, який раніше пропонував Барбер в своїх дослідженнях 1979 року (первинні, вторинні й

третинні цілі), запропонувавши п'ять функціонально ширших цілей для оцінки санкцій¹². Основний внесок Ліндсея полягав у емпіричному спостереженні за конфліктом цілей, тож, насамперед, він зазначив – Покірність або Дотримання¹³, тобто зміну поведінки суб'єкта на користь бачення країн, які накладають санкції внаслідок незадовільних дестабілізуючих дій.

Наступна ціль – Міжнародного символізму – власне, «повідомлення» міжнародній спільноті про несхвалення правлячого режиму в країні-цілі. Якщо ж, такий сигнал не був врахований, країни вдаються до Стримування або погрози посилення санкцій в майбутньому. Слід зауважити, що з внутрішньої точки зору, санкційні цілі можуть нести в собі і Внутрішній символізм – придушення критики зовнішньої політики всередині країни шляхом вжиття рішучих заходів.

¹⁰ Trzcionka M. Sankcje gospodarcze w polityce zagranicznej USA po II wojnie światowej. Uniwersytet Jagielloński w Krakowie Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych. URL: <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/67c0386d-af1e-4737-a95f-9287dcee5346/content> (дата звернення 20.11.2025).

¹¹ M. Lindsay J. Trade Sanctions As Policy Instruments: A Re-Examination. 30th ed. International Studies Quarterly, 2002. URL: https://web.stanford.edu/class/ips216/Readings/lindsay_86.pdf (дата звернення 20.11.2025). ¹² JONES L. Evaluating the “Success” of International Economic Sanctions: Multiple Goals, Interpretive Methods and Critique. Research Collection School of Social Sciences, 2014. URL: https://ink.library.smu.edu.sg/cgi/viewcontent.cgi?article=2928&context=soss_research (дата звернення 20.11.2025).

¹³ Lindsay J. M. Trade Sanctions As Policy Instruments: A Re-Examination. 30th ed. International Studies Quarterly, 2002. URL: https://web.stanford.edu/class/ips216/Readings/lindsay_86.pdf (дата звернення 20.11.2025).

Останніми і найбільш радикальними цілями Джеймс М. Ліндсей висвітлив санкційне Покарання за поведінку країни-цілі та Зміну правлячого режиму. Усунення від влади політичного лідера без зміни системи правління або повалення всього уряду. У випадку, якщо накладені санкційні заходи виявилися неефективними, тоді передбачається, що економічний тиск і політична дезінтеграція позитивно корелюють, що означає: вищий рівень економічних втрат спричиняє вищий рівень політичної нестабільності.

Наступники Ліндсея в своїх працях підтвердили його ключовий висновок щодо того, що оцінювання політики впровадження санкційних заходів виходить за межі теорії Дотримання і їх успішність вимірюється тим, чи було досягнуто Міжнародного й Внутрішнього символізму. Типології цілей санкцій, розроблені

Ліндсеєм у 1986 році та Аскарі, Форрером, Тіген і Янгом у 2003 – фундаментальні на етапі дослідження примусової дипломатії.

Саме тому, що замороження активів, обмеження країн-цілей в доступності до світових капітальних ринків і заборону здійснення банківських транзакцій істотно впливають на економічну стабільність, значна частина сучасної санкційної політики спрямована на економічну деградацію та фінансову ізоляцію цільових держав¹⁴.

Усі фінансові обмеження спрямовані на деградацію кредитного профілю держави-об'єкта задля ускладнення фінансування урядових програм і підвищення вартості залучення зовнішнього капіталу. До прикладу, обмежувальні економічні заходи застосовані проти російських банків після 2014 року, критично обмежили їхні можливості доступу до європейських та американських фінансових ринків. Як наслідок, в уряді росії відбулася переорієнтація стратегічних економічних зв'язків на внутрішній фінансовий сектор та зміцнення відносин з Азією¹⁵. Таким чином, мета полягає не лише у

¹⁴ - Мальський В.І. Вплив санкційної політики на економічну стабільність: аналіз суспільно-політичних наслідків. *Політичне життя*. 2025. Вип. 188-192. DOI: <https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.1.17>. ¹⁵ Там само.

заподіянні шкоди, але й у примусі до зміни інтеграційного вектору, що часто є довгостроково не вигідно.

Ще однією не менш важливою санкційною метою вважається обмеження об'єкта до фінансування стратегічних урядових програм. У контексті війни це безпосередньо стосується здатності режиму фінансувати свої військові витрати. Застосування так званих «розумних штрафів» націлене на ключові джерела доходу, такі як прибутки від нафти й газу, а також створення фіскальної напруги через зростання бюджетного дефіциту¹⁶.

Розглянемо це на здатності Кремля фінансувати їх військові втрати, які у 4 рази більші, ніж до повномасштабного вторгнення в Україну 2022 року.

Збільшення ПДВ з 20% до 22% шляхом підвищення внутрішнього податкового тиску¹⁷ – це прямий приклад того, що економічний зовнішній тиск перетворюється на внутрішній податковий тягар. Успіх санкційної політики можна виміряти на тому етапі, коли цільова країна або її союзники вимушені перекладати витрати, які були спрямовані на ведення агресивних дій на підтримку власного населення, стримуючи внутрішню соціальну напругу.

У 2003 році група науковців Школи бізнесу університету Джорджа Вашингтона представлена Аскарі, Форрером, Тігеном та Янгом, що змістили фокус на дослідження економічних санкцій, систематизувала санкції відповідно первинного наміру ініціаторів. Команда співавторів запропонували чотири категорії економічних санкцій, що дозволило чітко розмежувати “мету та намір”, а також оцінювати ефективність¹⁸:

1. Цільова санкційна політика, де присутній примус прийняття певного напрямку і способу дій відносно країни-цілі, як навмисного результату накладення санкцій, що планомірно будуть заподіювати економічного тиску

¹⁶ Гичко М. «Розумні» санкції: Захід вдарить по гаманцю Кремля одночасно з атаками України, - CNN. Новини України – останні новини України сьогодні – УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/world/rozumni-sankciji-zahid-vdarit-po-gamancyu-kremlya-odnochasno-z-atakami-ukrajini-cnn-13159125.html> (дата звернення 20.11.2025). ¹⁷ Там само.

¹⁸ Maass M. M. Askari, Hossein G., John Forrer, Hildy Teegen & Jiawen Yang. Case Studies of U.S. Economic Sanctions, the Chinese, Cuban, and Iranian Experience. National University of Singapore. 2003. Vol. 20. URL: https://49thparalleljournal.org/wp-content/uploads/2014/07/8-maas_askarietal_review.pdf (дата звернення 20.11.2025).

доти, доки не буде прийняте рішення про зміну поведінки. Необхідний спосіб поведінки чітко визначений і відомий країні-цілі. В такому випадку успішність оцінюється рівнем завданої економічної шкоди, яка робить збереження небажаної політики нестерпним для правлячого режиму¹⁹.

2. Політика покарання, яка має на меті демонстративно покарати, заподіянням навмисної шкоди економіці країни-цілі, а також іншим учасникам міжнародних відносин, що її підтримували. Їхнє завдання – змусити сплатити ціну за минулі порушення, незалежно від того, чи реально змусити ціль до зміни поведінки чи дій країни-цілі²⁰. Успіх вимірюється ступенем заподіяної

економічної депривації.

3. Партизанські санкції – тип політики, де санкції мотивовані внутрішніми політичними потребами або отримання вигоди певними секторами, групами чи окремими особами. Відсилаючись до внутрішнього символізму Ліндсея, вони вводяться для задоволення ідеологічного тиску, підтримки певних груп інтересів всередині країни-ініціатора або як інструмент внутрішнього політичного менеджменту. До прикладу, коли санкції накладаються на конкретну частину міжнародної торгівлі.

4. Паліативні санкції або політика півзаходів – спрямовані на мінімізацію завданих збитків у санкціонованій країні, як для населення, так і для бізнесу. Політика півзаходів застосовується з метою чіткого відокремлення позицій двох країн, вона є виразом відмежування однієї країни від політики іншої. Країна, що накладає санкції, хоче уникнути будь-яких зв'язків, наприклад, з аморальним режимом²¹.

Зважаючи, що усі автори Школи бізнесу університету Джорджа Вашингтона спеціалізують на економічних і фінансових аспектах, проте

¹⁹ Forrer J. Economic Sanctions: Sharpening a vital foreign policy tool. Atlantic Council. 2017. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/economic-sanctions-sharpening-a-vital-foreign-policy-tool/> (дата звернення 20.11.2025).

²⁰ Maass M. M. Askari, Hossein G., John Forrer, Hildy Teegen & Jiawen Yang. Case Studies of U.S. Economic Sanctions, the Chinese, Cuban, and Iranian Experience. National University of Singapore. 2003. Vol. 20. URL: https://49thparalleljournal.org/wp-content/uploads/2014/07/8-maas_askarietal_review.pdf ²¹ Forrer J. Aligning economic sanctions. Atlantic Council. 2017. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/aligning-economic-sanctions-2/> (дата звернення 20.11.2025).

внесення до переліку цілей санкційної політики Партизанських і Каральних категорій визначає, що неекономічні аспекти, тобто політичне сигналізування та ідеологічні мандати – вирішальні фактори при впровадженні конкретного типу санкцій.

Висновок до розділу 1

У системі міжнародних відносин санкції утвердилися як один із найбільш контрверсійних та постійно еволюціонуючих інструментів зовнішнього впливу

на міжнародній арені. Примусові заходи невійськового характеру, що використовуються для досягнення широкого спектру геополітичних цілей: від попередження про неприйнятну дестабілізуючу діяльність країни-об'єкта чи недотримання засад резолюцій ООН до покарання за агресію та зміни режимів. Тому санкції представляють собою збалансований компроміс між дипломатичним тиском і більш радикальними заходами, такими як військові операції або приховані спецоперації, як частину дипломатичних зусиль країн, а також багатосторонніх чи регіональних організацій проти цільових держав чи суб'єктів задля захисту інтересів національної безпеки, суверенітету та міжнародного права. У своїй сутності санкції балансують на межі дипломатії та військового втручання, пропонуючи відносно менш руйнівний, але потенційно високоефективний механізм примусу.

Співставлення концепцій Ліндсея та Аскарі і співавторів демонструє їхню глибоку взаємодоповнюваність. Хоча вони розроблялися в різних часових межах, одна типологія (Аскарі та ін.) зосереджується на філософському чи стратегічному намірі, тоді як інша (Ліндсей) зосереджується на вимірюваних функціональних результатах політики.

Незважаючи на значні збіги і паралелі в працях досліджуваних науковців, типологія 2003 року вносить важливі теоретичні доповнення, необхідні для оцінки санкцій в умовах глобалізованої економіки: виокремлення категорії Паліативних заходів підвищила важливість етичних, юридичних та операційних вимог на міжнародній арені. Політика півзаходів може значно зменшити ризики

20

як для держав-ініціаторів, так і для цивільного населення відповідно до міжнародного права²². Цей аспект, не виділений окремо у функціональному аналізі Ліндсея 1986 року, є критичним для легітимності сучасних санкційних режимів²³.

Також, Ліндсей виявив своєрідний конфлікт в теорії, а саме те, що символічні цілі підривають примусові цілі²⁴. Тоді Аскарі та Форрер, як зазвичай фокусуючись на бізнесі та управлінні, представили це явище як

невідповідність²⁵. Санкції, призначені як Цілеспрямовані, можуть виявитися невдалими, якщо вони були розроблені відповідно до Партизанських критеріїв. Невідповідність виникає, коли інструменти, обрані для однієї мети (наприклад, демонстрація протесту – Символізм), виявляються нездатними досягти іншої мети (наприклад, примус до відкликання військ – Цілеспрямовані).

²² Forrer J. Aligning economic sanctions. Atlantic Council. 2017. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/aligning-economic-sanctions-2/> (дата звернення 20.11.2025).

²³ Douhan A. F. Sanctions, business and human rights. 2025. 453 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2025-09/sanctions-business-1-en_0.pdf (дата звернення 20.11.2025).

²⁴ Lindsay J. M. Trade Sanctions As Policy Instruments: A Re-Examination. 30th ed. International Studies Quarterly, 2002. URL: https://web.stanford.edu/class/ips216/Readings/lindsay_86.pdf (дата звернення 20.11.2025). ²⁵ Forrer J. Aligning economic sanctions. Atlantic Council. 2017. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/in-depth-research-reports/issue-brief/aligning-economic-sanctions-2/> (дата звернення 20.11.2025).

РОЗДІЛ 2.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ МІЖНАРОДНОЇ ІЗОЛЯЦІЇ НІМЕЧЧИНИ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА СУЧАСНОЇ РОСІЇ

Санкційні механізми застосовані щодо повоєнної Німеччини стали

найширшими заходами за всю історію санкційної політики, адже вони мали на меті не просто попереджувальні чи каральні ознаки, а повноцінний режим союзницького контролю і суверенного анулювання. Звичайно, режим включав репарації в якості каральних заходів, демілітаризацію – як превентивний механізм, а також радикальну інституційну зміну задля ідеологічної перебудови.

Одразу після капітуляції була встановлена правова основа для застосування всіх санкційних заходів, які юридично закріпила Берлінська декларація підписана 5 червня 1945 року і символізувала перехід верховної влади до Союзників, які керували країною через Союзницьку Контрольну Раду (СКР). Щодо практичної реалізації контролю над Німеччиною, то вона була визначена Потсдамською угодою (липень-серпень 1945 року), яка не тільки закріпила територіальні зміни і основи депортування німецького населення. До основних регулюючих питань було включені і детально описані економічні і політичні обмеження, які мали на меті повністю убезпечити світову спільноту від можливості відновлення військової агресії з боку Німеччини.

Після поразки в 1945 році країна була повністю окупована та втратила свою державність. У результаті закінчення Другої світової війни територія Німеччини була розділена між державами-переможницями на чотири окупаційні зони – радянську, американську, британську та французьку. Восени 1949 року у Східній Німеччині (радянська зона) було проголошено Німецьку Демократичну Республіку, а в Західній Німеччині – Федеративну Республіку Німеччина. Спочатку в радянській окупаційній зоні було створено п'ять нових держав, які були скасовані в 1952 році та замінені 14 районами, що стали адміністративними

22

одиницями централізованої держави²⁶. Юридичне анулювання центральної німецької влади означало, що вся політична діяльність підлягала прямому контролю військових адміністрацій. Хоча для управління зонами створювалася Союзницька Контрольна Рада, вона швидко втратила ефективність через зростаючі розбіжності між західними державами та СРСР, що зрештою призвело до фактичного розколу країни у 1949 році на Федеративну Республіку Німеччина

(ФРН) та Німецьку Демократичну Республіку (НДР).

Денацифікацію Німеччини проводили союзники антигітлерівської коаліції, а її територія охоплювала чотири окупаційні зони: американську, британську, радянську та французьку. Столиця Берлін також була розділена на чотири сектори. Для майбутньої німецької держави країни-переможниці визначили цілі, сформульовані як «П'ять Д»: денацифікація, демілітаризація, демократизація, децентралізація та декартелізація. Ця концепція майбутнього «перевиховання» була сформульована на Ялтинській та Потсдамській конференціях (лютий та липень-серпень 1945 року) лідерами Великої Британії, США та Радянського Союзу.

2.1. Санкції проти Німеччини після Другої світової війни

Територіальні втрати Німеччини стали для держави найжорстокішим санкційним заходом. Відповідно до Потсдамської угоди, значні східні території були передані Польщі, а саме ті, що західніше лінії Одер-Нейсе, а СРСР отримав північну частину Східної Пруссії – Кенігсберг, нині Калінінград. Це спричинило масове переміщення населення. Важливо підкреслити, що фіксація цього нового кордону, зокрема по річках Одер-Нейсе, не була остаточно юридично визнана міжнародною спільнотою до моменту відновлення повного суверенітету в 1990 році, коли Договір «Два плюс Чотири» підтвердив непорушність цього кордону,

⁻²⁶ Данильян О., Дзьобань О. Досвід формування й удосконалення політичних систем європейських країн (на прикладі ФРН). *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С. 220. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Pz_2011_115_28.pdf (дата звернення 20.11.2025).

що демонструє, як територіальні обмеження залишалися предметом зовнішнього контролю та геополітичних торгів аж до фінального врегулювання²⁷. Берлін, що був розділений на чотири зони окрім того, що був найбільшим геополітичним парадоксом в історії XX століття, символізував обмеженість німецького суверенітету навіть після утворення НДР і ФРН у 1949 році, як нагадування про

відсутність влади над власною столицею за дії вчинені під час Другої світової війни. Проте, це відбулося не через запроваджені санкції, а як наслідок поділу країни-агресора між державами переможцями – США, СРСР, Великою Британією і Францією в процесі демілітаризації й формування нового політичного контролю.

Відповідно до угод, представники чотирьох країн-переможниць виступили із заявою про юридичне припинення своїх прав і обов'язків щодо Берліна і Німеччини лише 2 жовтня 1990 року. Це було пов'язано з набуттям чинності Договору про остаточне врегулювання питання щодо Німеччини, що і стало моментом її об'єднання²⁸.

Німеччина була наймасштабнішою країною за приналежності суспільства до нацистській партії чи пов'язаній організації, тож Велика Британія, США, Франція і СРСР мусили прийняти заходів повикоріненню зі свідомості людей нацистської культури раз і назавжди. Тож, на Потсдамській конференції вони дійшли консенсусу щодо запровадження формули «Чотирьох Д». Зважаючи, що процес був лиш показовий для верхівки і масовим для усього населення – денацифікація або примусове перевиховання цілої нації була всеосяжним процесом очищення державного апарату, освітньої системи та суспільства від нацистської ідеології та її прихильників.

Ідеологічний контроль був спрямований на колосальну зміну національної ідентичності й пам'яті за допомогою запровадження жорсткої цензури, суворих культурних й освітніх обмежень, що включали вилучення і знищення

²⁷ Уряди СРСР і Британії уповільнювали об'єднання Німеччини 24 роки тому. Gazeta.ua. URL: [https://gazeta.ua/articles/history/uryadi-srsr-i-britaniyi-upovilnyuvali-obyednannya-nimechchini-24-roki tomu/580569](https://gazeta.ua/articles/history/uryadi-srsr-i-britaniyi-upovilnyuvali-obyednannya-nimechchini-24-roki-tomu/580569) (дата звернення 20.11.2025).

²⁸ Там само.

підручників із нацистським наративом²⁹. Було заборонено та знищено понад 30 тисяч різних найменувань книг, а також деякі твори мистецтва, які пропагували нацизм або німецький мілітаризм.

До прикладу в Західних зонах впроваджувалася система анкетування, яка

мала на меті класифікувати громадян за ступенем причетності до нацистського режиму і провести подальшу люстрацію. Особливе значення в цьому процесі мала політика примусового усвідомлення провини. Німців змушували брати активну участь у розкопках масових поховань жертв гітлерівського режиму. Крім того, у містах і селах по всій післявоєнній Німеччині розклеювали плакати із зображенням жертв, зокрема євреїв, супроводжувані голосними написами: «В цьому є й твоя вина!» або «Ці паскудства – ваша вина!»³⁰. Цей інструмент психологічного й політичного тиску був необхідний для того, щоб закріпити ідею колективної провини, яка стала основою для подальшого політичного очищення та відмови від націоналістичного минулого.

Запроваджена система денацифікації мала свої прогалини. Хоча, заходи денацифікації були спільні для усіх, втілення все ж відрізнялося в залежності від окупаційної зони, наслідком чого стало формування діаметрально різних політичних культур. Тобто, це означає, що суспільство розділилося на два блоки за своїми політичними поглядами щодо правовладдя, ролі людини в соціумі і справедливості як такої.

У радянській зоні денацифікація відбувалася більш стрімко і жорстко з пануванням монолітності (думка правильна лиш одна – партії, решту – ворожі й неправильні), трансформувавшись в антифашистську державу за замовчуванням – НДР. Вони перекладали провину на класових ворогів і Захід, сприймаючи політику як боротьбу з ворогами народу, а не як конкуренцію програм денацифікації.

²⁹ Рябенко С. Денацифікація Німеччини: уроки для України. Збруч. URL: <https://zbruc.eu/node/67750> (дата звернення 20.11.2025).

³⁰ Там само.

Натомість, у ФРН процес був триваліший, складніший і зосереджувався на індивідуальній та суспільній відповідальності, культурі компромісу й обговорень, зі встановленням ліберальної демократії. Політика розглядалася як

боротьба ідей на виборах, де суспільство має право на голос³¹.

Планування післявоєнних репарацій і санкцій значною мірою ґрунтувалося на негативному досвіді Версальського договору, який призвів до економічної нестабільності в Німеччині після Першої світової війни. Репараційний тягар, спочатку встановлений на рівні 226 мільярдів золотих марок, що еквівалентно 100 тисячам тон золота, або приблизно 83% річного ВВП Німеччини, був визнаний надмірно каральним. Хоча сума була згодом зменшена, а виплати затягнулися аж до 2010 року, цей досвід став політичним уроком для планувальників³².

З метою пояснення довгострокової інституційної й економічної асиметрії між двома німецькими державами, що виникла після 1949 року, пропонується Теорія дивергентної санкційної патології (ТДСП). ТДСП бере за основу теорію, що в умовах геополітичного розколу, який призвів до краху багатостороннього контролю, держави-санкціонери – Східний та Західний блоки – застосували дві фундаментально протилежні «санкційні моделі», які створили стійку інституційну патологію в цільовій державі.

Якщо, інтеграційна модель ФРН (Заходу) можна описати пом'якшенням економічних обмежень та інвестиціями спрямованими на інтеграцію у західний економічний блок, то екстракційна модель НДР (СРСР) – характеризується репараціями та інтеграцією в економіку радянської соціалізації, що руйнувало інститути приватного капіталу і гальмувало модернізацію.

Емпіричне обґрунтування ТДСП включає порівняння репараційного тягара, обсягів зовнішньої допомоги та, найважливіше, вартості корекції

³¹ Шевцова С. Денацифікація по-справжньому: як Німеччина і німці очищалися від гітлеризму. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3493708-denacifikacia-pospravznomu-ak-nimeccina-i-nimci-ocisalisa-vid-gitlerizmu.html> (дата звернення: 15.09.2025).

³² Мудра І. Український механізм репарацій: чому «німецька» формула неактуальна. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/06/21/7407797/> (дата звернення 20.11.2025).

дуального поділу після возз'єднання, де Східна Німеччина отримала 2 трильйони євро державної допомоги протягом 30 років для подолання структурної

слабкості, закладеної екстракційним режимом.

СРСР вилучав усі можливі ресурси: рухоме майно й виробництва із підпорядкованою ним території – майбутньої НДР, адже Потсдамською угодою було визначено, що репарації виплачуються з активів відповідної окупаційної зони. Тому, реалізований СРСР репараційний режим перетворив економічні й політичні обмеження на розкол цих сфер. Тотальне вилучення ресурсів зі Східної Німеччини значно сповільнило її відновлення, тоді як ФРН, завдяки допомозі Заходу, змогла швидко інтегруватися у світову економіку. Таким чином, репарації стали потужним каталізатором економічного розриву між Сходом і Заходом.

На початку окупації в додаток до демонтажу заводів були встановлені заборони на функціонування основних стратегічно важливих сфер, а саме: машинобудування, виробництво сталі й видобування вугілля. Такі кількісні обмеження були запроваджені задля того, щоб Німеччина залишалася на рівні, достатньому для виживання, але не могла в разі чого швидко відновити військове виробництво. Це був прямий економічний «санкційний» механізм, який діяв до середини 1950-х років.

Також, однією з головних цілей Союзників була повна демілітаризація Німеччини, що означало повна ліквідація військових і напіввійськових формувань. До прикладу, Вермахту. Тобто, суцільна заборона будь-якої військової діяльності – будівництва військових й оборонних об'єктів, виробництва зброї та існування національних збройних сил.

Навіть після 1955 року німецькі збройні сили діяли під суворим міжнародним контролем. ФРН була обмежена у володінні наступальною зброєю та, що найважливіше, Німеччина добровільно відмовилася від розробки, виробництва і володіння ядерною, біологічною чи хімічною зброєю. Ці безпекові обмеження були підтверджені та повторно закріплені в ключовому документі

про остаточне врегулювання – Договорі «Два плюс Чотири» у 1990 році³³. Учасниками стали дві німецькі держави (ФРН та НДР) та чотири держави, що

зберегли суверенні права (США, СРСР, Велика Британія та Франція). Основною метою було врегулювання зовнішньополітичних аспектів об'єднання, які перебували під юрисдикцією Союзників. Саме цей договір мав остаточно скасувати всі останні «санкційні» і обмежувальні механізми щодо Німеччини, які існували з 1945 року³⁴. Це підкреслює, що превентивні безпекові «санкції» залишалися в силі протягом усього періоду контролю і були умовою для відновлення повного суверенітету.

Окупаційний режим включав не лише обмеження, накладені на державні інститути, але й масштабні демографічні зміни. Рішення Потсдамської конференції передбачало «впорядковане і гуманне» переміщення мільйонів етнічних німців (переселенців) з колишніх східних територій, переданих Польщі та СРСР, а також з Чехословаччини та Угорщини. Це стало однією з найбільших примусових міграцій у європейській історії. Приплив мільйонів переселенців до окупаційних зон ФРН та НДР створив величезний гуманітарний, економічний та соціальний виклик, хоча й був частиною офіційного післявоєнного врегулювання.

Обмежувальні заходи застосовувалися до німців також як до етносу, незалежно від їхнього громадянства. Це особливо стосувалося німців, що проживали на території СРСР. Сталінська влада, побоюючись формування «п'ятої колони» у тилу, ще у 1941 році розпочала масові депортації німців Поволжя³⁵.

Проте репресії тривали й пізніше, включаючи німців, які проживали в Україні. У рамках сталінських чисток НКВС тисячі німців потрапили в поле зору влади і були звинувачені в ході процесу названого як «розкуркулення», «члени

³³ Договір про остаточне врегулювання щодо Німеччини. «Договір «Два плюс чотири». 1990. <https://archiv.diplo.de/resource/blob/2175488/120c096d4e4bc824f6d91e6d7c85d23a/2plus4-vertragstext-en-data.pdf> (дата звернення 20.11.2025).

³⁴ «2+4» Talks and the Reunification of Germany, 1990. Archive. U.S. Department of state. URL: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/pcw/108224.htm> (дата звернення 20.11.2025).

³⁵ Крупина В. Цей день в історії : 28 серпня 1941 : Депортація німців Поволжя. Цей день в історії. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/0828T/> (дата звернення: 15.09.2025).

різних релігійних сект» або «одержувачі гітлерівської допомоги». Механізм

репресій був швидким і жорстоким: санкції на арешт прокурори давали миттєво без перевірки звинувачень, а виконання вироку «трійками» оскаржити було неможливо. Наприклад, з території Запорізької, Сталінської і Ворошиловградської областей до Казахстану і Новосибірської області було депортовано 79 тисяч німців³⁶. Ці депортації вважаються невід'ємною частиною карального режиму щодо німецького населення. Вони демонструють, що для СРСР «санкції» проти німців набували форми етнічних репресій, які були позасудовими. Це підкреслює, що каральний режим мав два рівні: макрорівень (контроль над німецькою державою Союзниками) та мікрорівень (репресії проти етнічних німців як громадян інших країн, що посилювало їхню політичну вразливість).

Отже, після Другої світової війни Союзники не намагалися знищити Німеччину фінансово й економічно, натомість, вони змінили санкційну політику таким чином, щоб стратегічно відтермінувати фінансове врегулювання. Згідно з Лондонською угодою про сплату боргів, яку Федеративна Республіка Німеччина уклала у 1950-х роках, остаточне визначення німецьких боргів за війну було відкладено до моменту укладення мирного договору. Це рішення демонструвало пріоритет політичної стабільності та керованого, хоча й обмеженого, економічного відновлення, яке вважалося необхідним для досягнення довгострокових політичних цілей, таких як демократизація та стримування комунізму. Проте, міжнародне рішення про післявоєнне врегулювання, покликане встановити нові політичні реалії, призвело до величезної гуманітарної кризи та необхідності інтегрувати мільйони людей у післявоєнній Німеччині.

³⁶ Бутченко М. Депортація з ознаками геноциду. Як у 1941 році Сталін примусово вивіз 100 тис. українських німців з їх рідних земель. NV.ua. 2020. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/deportaciya-nimciv-z-ukrajini-i-stalinski-chistki-1930-40-h-istoriya-ukrajini-50105422.html> (дата звернення 20.11.2025).

2.2. Сучасні санкції проти росії

Еволюція санкційної політики, спрямованої проти російської федерації у період з 2014 по 2025 рік, демонструє якісний перехід від цільового, вибіркового стримування до стратегії максимального економічного тиску. Цей десятирічний період може бути розділений на дві основні фази, кожна з яких визначалася різним рівнем амбіцій і політичної консолідації серед західних партнерів – це хронологічні рамки, що включають першу фазу – 2014-2021 роки, яку можна охарактеризувати періодом початку агресії і запровадженням перших гібридних санкцій. А також, другу фазу – 2022-2025 роки, що демонструють повномасштабні санкції у відповідь на повномасштабне вторгнення.

Санкційні заходи, запроваджені у відповідь на незаконну анексію Криму та агресію на Донбасі, мали переважно секторальний характер з поступовим нарощенням тиску, адже Західні країни діяли обережно це було пов'язано, до прикладу, через енергетичну залежність. Санкції були спрямовані на ключові сфери, що мали стратегічне значення для довгострокового розвитку рф: фінансовий, військово-промисловий і енергетичний сектори.

Хронологічний аналіз динаміки санкцій застосованих проти росії показав слабкість застосованих санкцій стримування у першій фазі, адже санкції не стали ударом для рф, натомість вони вводилися кількома хвилями в якості ескалаційної відповіді. Перша хвиля, що припадала на 6-17 березня 2014 року передбачала запровадження індивідуальних санкцій щодо пропагандистських ідеологів і політиків концепту «руській мир», замороження активів чиновників і кримських сепаратистів. До прикладу, ними були Сергій Аксьонов, Володимир Константинов, Владислав Сурков, Сергій Глаз'єв, Дмитро Рогозін і Валентина Матвієнко.

Друга хвиля відбулася з 20 березня по квітень і була спрямована на накладання санкцій найбільших російських бізнесменів з кола президента федерації. Вперше під санкції потрапила і фінансова установа, а саме банк «росія», який був визнаний особистим банком вищого керівництва рф. Це

призвело до того, що Visa та MasterCard миттєво перестали обслуговувати

картки цього банку.

Наступним кроком Західних партнерів було скасування саміту “Великої вісімки” (G8), що мав відбуватися у Сочі в червні 2014 року³⁷. Лідери G7 (США, Канада, Японія, Німеччина, Франція, Велика Британія, Італія) зустрілися в Брюсселі без росії. Це стало символом того, що РФ бере участі в грі на міжнародній арені. До того ж, країна-агресор більше не мала доступу до клубу найрозвиненіших економік світу – Організації економічного співробітництва та розвитку. Тим часом НАТО призупинило все практичне цивільне та військове співробітництво з росією.

Переломним моментом стало 17 липня 2014 року – збиття малайзійського боїнга MH17 над Донбасом. До цього моменту Європа вагалася вводити жорсткі економічні обмеження через тісні бізнес-зв’язки. Трагедія змусила ЄС діяти синхронно зі США і перейти до «третього рівня» санкцій (секторальних).

Незважаючи на це, найкритичнішим санкційним ударом стали фінансові заходи. США (через список SSI – Sectoral Sanctions Identifications) та ЄС заборонили своїм громадянам і банкам надавати довгострокові позики (спочатку понад 90 днів, пізніше скорочено до 30 днів) ключовим російським держбанкам і компаніям. Під удар потрапили найпопулярніші банки – «Сбербанк», «ВТБ», «Газпромбанк», «Внешекономбанк» і «Россельхозбанк». Крім того, був обмежений доступ цих компаній та їхніх дочірніх структур до первинних і вторинних ринків капіталу ЄС. А також, енергетичні гіганти («Роснефть», «Транснефть», «Газпром нафта»). Наслідком чого стало неможливість російських державних компаній перефінансуватися на Заході з низькими відсотками, що створило дефіцит валюти і стало причиною падіння рубля в кінці 2014 року, що увійшло в історію під назвою «Чорний вівторок».

Через надмірну енергетичну залежність Захід не міг відмовитися від російської енергетики миттєво, тому вдарив по її майбутньому. Тому, було

³⁷ Економічна правда. Росію вигнали з «Великої вісімки». *Економічна правда*. 2014. URL: <https://epravda.com.ua/news/2014/03/18/428637/> (дата звернення 20.11.2025).

заборонено експорт до РФ обладнання і технологій для трьох типів проєктів: глибоководного буріння, розробки арктичного шельфу, видобутку сланцевої нафти. Тож, Американська компанія ExxonMobil була змушена зупинити спільний проєкт із «Роснефтью» в Карському морі, попри знайдені там величезні запаси нафти. Росія втратила доступ до західних технологій горизонтального буріння, критичних для підтримки видобутку на старих родовищах.

Заборонили й імпорту та експорту зброї з/до Росії. Тоді ж, Франція під тиском союзників розірвала контракт на поставку двох вертольотоносців типу «Містраль» («Владивосток» і «Севастополь»). Кораблі зрештою продали Єгипту. Електроніка, лазери, авіоніка та інші товари, які могли б використовуватися як у військових, так і в цивільних цілях теж підлягали під заборону на продаж, якщо кінцевим споживачем були військові підприємства.

Окремим пакетом, влітку та в грудні 2014 року були введені специфічні санкції проти Криму, які фактично перетворили його на «острів» в економічному сенсі, адже вони поклали заборону на імпорту будь-яких товарів з Криму без українських сертифікатів, заборону суднам Європи і США заходити в порти Криму, заборону на інвестиції в нерухомість та інфраструктуру Криму, заборону на експорт до Криму товарів для транспорту, телекомунікацій і енергетики.

Однак санкційний режим цієї фази був відзначений значними прогалинами. Зокрема, у 2014 році обмеження не торкнулися ключової енергетичної компанії Росії – «Газпром», що дозволило їй продовжувати збирати капітал у Європі. Аналогічно, одне з найбільших підприємств оборонно промислового комплексу – КамАЗ (автомобілі якого є колісною базою для майже всієї військової техніки РФ) – також уникло санкцій. Більше того, західні санкції перешкоджали діяльності лише великих російських банків у Криму, але залишали поза увагою середні за розміром фінансові установи³⁸

³⁸ - Химичук А., Стеблівський Р., Пашкіна А. Санкційна політика проти Росії 2014-2022 рр: прогалини і схеми обходу. Київ, 2022. URL: https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2022/07/trap-aggressor_sanctions.pdf (дата звернення 20.11.2025).

Незважаючи на те, що вищезгадані санкції зупинили економічне зростання росії, вони не зупинили анексію і початок війни. З 2014 року економіка рф увійшла в стагнацію: іноземні інвестиції зникли, а доступ до західних технологій було перекрито, що почало давати про себе знати через декілька років, спричинивши технологічне відставання.

Аналіз хронологічної динаміки виявив і критичну проблему пов'язану з початковою слабкістю стримування, адже санкції запровадженні у 2014 році були малоефективними відносно, навіть до прикладу того ж самого «Газпрому» чи промислово-військової бази «КамАЗ»³⁹. Зрозумілою стає причина такого рішення через досягнення політичного компромісу спрямованого на збереження енергобезпеки Європи і саме це надало росії стратегічний період у вісім років для фінансової підготовки, мінімізуючи залежність від західного ринку. За цей час росія ініціювала розробку власної платіжної системи (СПФС), а також створила фіскальну подушку, потенційно зменшуючи економічний шок, який був передбачений санкціями 2022 року.

В енергетичній сфері обмеження ЄС стосувалися експорту обладнання та технологій, необхідних для розвідки глибоководних природних ресурсів та видобутку нафти, розвідки арктичних запасів нафти та проектів видобутку сланцевої нафти. У сфері військово-промислового комплексу (ВПК) запроваджувалися заборони на торгівлю зброєю та на експорт товарів подвійного призначення для використання у воєнних цілях⁴⁰. Зазначені заходи призвели до падіння обсягів торгівлі рф з ЄС на 30% у перші роки після запровадження.

ЄС та інші партнери запровадили низку заходів, спрямованих на повне перекриття доступу російських енергоносіїв на європейський ринок. Повне ембарго на імпорт російського вугілля призвело до втрати доходів у розмірі 8

³⁹ Там само..

⁴⁰ Санкції ЄС і США. Кримська платформа. 2021. URL: <https://crimea-platform.org/news/sankciyi-yes-i-ssha/> (дата

мільярдів євро на рік⁴¹. Ембарго на нафту, запроваджене у грудні 2022 року, охопило приблизно 90% поточного імпорту сирої нафти з росії до ЄС⁴². Стосовно газу, Євросоюз активно працює над тим, щоб покінчити з енергозалежністю від росії⁴³. У рамках обговорення 14-го пакета санкцій розглядалася заборона перевалки російського ЗПГ (зрідженого природного газу) у європейських портах (зокрема, Бельгії, Франції та Іспанії). Обмеження також торкнулися російських ЗПГ-проектів «Арктик» та «Мурманськ»⁴⁴.

16-й пакет санкцій ЄС заборонив доступ до системи ще для 13 російських банків⁴⁵. Результати цієї політики свідчать про глибоке проникнення ізоляції, адже за наявними даними, жоден російський банк не зміг повернути доступ до SWIFT, а падіння російського трафіку у платіжній системі SWIFT було стрімким: 55,5% у 2022 році, 65,7% у 2023 році, 25,3% у 2024 році та ще 6,6% за перше півріччя 2025 року, що скоротило загальну кількість повідомлень до 8 мільйонів за півроку⁴⁶. Наразі йде обговорення щодо відключення ще 20 російських банків у рамках нових санкційних пакетів⁴⁷.

Повномасштабне вторгнення у 2022 році ознаменувало перехід до стратегії максимального тиску. Кількість обмежувальних заходів проти рф зросла багаторазово; станом на січень 2025 року, за підрахунками, на російську федерацію було накладено понад 24 311 санкцій⁴⁸. До радикальних заходів цієї фази належать: відключення значної частини російських банків від платіжної

⁴¹ Санкції в енергетичній галузі. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/topics/eu-solidarity-ukraine/eu-sanctions-against-russia-following-invasion-ukraine/sanctions-energy_uk (дата звернення 20.11.2025). ⁴² Свириденко Ю. Price Cap Policy: важливий крок до ембарго російської нафти, але є нюанс. Економічна правда. 2025. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/12/08/694778/> (дата звернення 28.11.2025). ⁴³ ЗМІ: ЄС розглядає відключення 20 російських банків від SWIFT. Радіо Свобода. 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-swift-vidklyuchennya-rosiivi/33423149.html> (дата звернення 20.11.2025). ⁴⁴ Шипуля В. 14 пакет санкцій: Європа не змогла домовитись. Кореспондент. 2024. URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4694947-14-paket-sanktsii-yevropa-ne-zmohla-domovytys> (дата звернення 20.11.2025).

⁴⁵ ЗМІ: ЄС розглядає відключення 20 російських банків від SWIFT. Радіо Свобода. 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-swift-vidklyuchennya-rosiivi/33423149.html> (дата звернення 28.11.2025). ⁴⁶ Жоден російський банк не зміг повернути доступ до SWIFT. Служба зовнішньої розвідки України. 2025. URL: <https://szru.gov.ua/news-media/news/zhoden-rosiiskiy-bank-ne-zmih-povertuty-dostup-do-> (дата звернення 28.11.2025).

⁴⁷ ЗМІ: ЄС розглядає відключення 20 російських банків від SWIFT. Радіо Свобода. 2025. URL:

системи SWIFT – найбільшої системи міжнародних банківських розрахунків, замороження суверенних активів Центрального банку, запровадження повного ембарго на російське вугілля та нафту (з низкою винятків), а також застосування механізму цінової стелі. Навіть у 2025 році санкційний режим продовжує посилюватися. Наприклад, у вересні 2025 року було знижено граничну ціну на російську нафту з 60 до 47,6 долара за барель⁴⁹. Крім того, 17-й пакет обмежень ЄС, затверджений у 2025 році, торкнувся майже 200 суден, пов'язаних із «тіньовим флотом» росії⁵⁰.

Фінансовий тиск вважається одним із наріжних каменів санкційної політики, спрямованої на ізоляцію рф від світових ринків і ускладнення фінансування військової агресії. До 2022 року обмеження здебільшого стосувалися доступу до середньо- і довгострокового фінансування ЄС для провідних російських компаній із мажоритарною часткою державної власності та деяких великих банків. Однак залишалися лазівки, пов'язані з діяльністю середніх банків, що ускладнювало повну фінансову блокаду⁵¹.

Замороження суверенних активів рф стало одним із найбільш значущих та політично суперечливих аспектів санкцій, запроваджених після 2022 року. Після початку повномасштабного вторгнення значна частина валютних резервів Центрального банку рф, які зберігались у закордонних установах, була заблокована. Робоча група G7 (REPO) ідентифікувала російські суверенні активи на суму близько 280 млрд доларів⁵². Загальний обсяг заморожених активів, включаючи кошти російських олігархів та компаній (які додають ще €60–80

⁴⁹ Білоус О. Зниження ЄС стелі ціни на російську нафту до 47,6 доларів набуло чинності. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/znizhennya-es-steli-tsini-rosiysku-naftu-1756889188.html> (дата звернення: 27.09.2025).

⁵⁰ ЗМІ: ЄС розглядає відключення 20 російських банків від SWIFT. Радіо Свобода. 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-swift-vidklyuchennya-rosiyi/33423149.html> (дата звернення 28.11.2025).⁵¹
Химичук А., Стеблівський Р., Пашкіна А. Санкційна політика проти Росії 2014–2022 рр: прогалини і схеми

обходу. URL: https://www.irf.ua/wpcontent/uploads/2022/07/trapaggressor_sanctions.pdf (дата звернення 20.11.2025).

⁵² Тарасовський Ю. Країни G7 заявили про замороження активів РФ на \$280 млрд – Forbes.ua. Forbes.ua | Бізнес, мільярди, новини, фінанси, інвестиції, компанії. 2023. URL: <https://forbes.ua/news/blizko-280-mlrd-budut-zamorozheni-doki-rf-ne-kompensue-ukraini-zbitki-zayava-ministriv-finansiv-ta-golov-tsentrobankiv-g7-13102023-16645> (дата звернення 20.11.2025).

35

млрд), оцінюється у понад 350 млрд євро⁵³. Ці активи не розподілені рівномірно. Більшість (близько 190 млрд євро) сконцентрована у Бельгії, де розташований міжнародний депозитарій цінних паперів Euroclear⁵⁴. Значні суми також заморожені у Великій Британії (понад 26 млрд євро), Франції (приблизно 25 млрд євро), Німеччині (12–15 млрд євро)⁵⁵. Італія заморозила понад 2,6 млрд доларів, а Швейцарія – 8,38 млрд доларів російських активів⁵⁶.

Країни G7 підтвердили зобов'язання тримати російські суверенні активи замороженими, доки РФ не компенсує завдану Україні шкоду⁵⁷. Однак питання прямої конфіскації і передачі цих коштів на відбудову України викликає значний юридичний та політичний опір. Найбільші власники активів (Бельгія, Франція, Німеччина) виступають проти прямої конфіскації. Їхні занепокоєння пов'язані з ризиками порушення міжнародного права, можливістю контрзаходів з боку Москви та підризом довіри до євро як резервної валюти⁵⁸. Прем'єр-міністр Бельгії Барт де Вевер публічно попереджав, що конфіскація суверенних фондів РФ була б рівнозначна “акту війни”.

На тлі гострої фінансової потреби України (140 млрд євро) та політичного тиску (наприклад, риторичні питання щодо того, чи мають тягар відбудови нести європейські платники податків, чи росіяни⁵⁹, політична дискусія активізувалася. Позиція Європейської комісії, яка спочатку полягала у використанні лише

⁵³ Котов І. Коли заморожені активи РФ перетворяться на підтримку України. LB.ua. 2025. URL: https://lb.ua/blog/illia_kotov/707238_koli_zamorozheni_aktivi_rf.html (дата звернення 20.11.2025). ⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Капріле А., Петерс Т., Алмейда А.Л. Конфіскація знерухомлених російських суверенних активів: Стан справ, аргументи і сценарії. European Parliament. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775908/EPRS_BRI\(2025\)775908_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775908/EPRS_BRI(2025)775908_XL.pdf) (дата звернення 20.11.2025).

⁵⁶ Михайлов Д. Італія заморозила понад \$2,6 млрд російських активів. СУСПІЛЬНЕ НОВИНИ. 2025. URL: <https://suspilne.media/1049631-italia-zamorozila-ponad-26-mlrd-rosijskih-aktiviv/> (дата звернення 20.11.2025). ⁵⁷ Тарасовський Ю. Країни G7 заявили про замороження активів РФ на \$280 млрд – Forbes.ua. Forbes.ua | Бізнес,

мільяртери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. 2023. URL: <https://forbes.ua/news/blizko-280-mlrd-budut-zamorozheni-doki-rf-ne-kompensue-ukraini-zbitki-zayava-ministriv-finansiv-ta-golov-tsentrobankiv-g7-13102023-16645> (дата звернення 20.11.2025).

⁵⁸ Капріле А., Петерс Т., Алмейда А.Л. Конфіскація знерухомлених російських суверенних активів Стан справ, аргументи і сценарії. European Parliament. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775908/EPRS_BRI\(2025\)775908_XL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775908/EPRS_BRI(2025)775908_XL.pdf) (дата звернення 20.11.2025).

⁵⁹ Городиський І. Конфіскація на паузі: чому загальмувався процес передачі Україні російських активів. ЄВРОПЕЙСЬКА ПРАВДА. 2025. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2025/07/22/7216288/> (дата звернення: 04.10.2025).

36

прибутків від активів, трансформувалася⁶⁰. У 2025 році активно обговорюється механізм так званої «репараційної позики» – ідея використання активів як забезпечення для кредиту, який може бути наданий Україні⁶¹.

Складність узгодження цього механізму є настільки високою, що ЄС працює над «планом Б» – «містковим» кредитом, профінансованим за рахунок запозичень ЄС, для забезпечення фінансової підтримки Києва на початку 2026 року, якщо домовленість про використання російських активів не буде досягнута до грудневого саміту⁶².

Механізм граничної ціни на нафту був запроваджений країнами G7 та ЄС (8-й пакет санкцій) як компромісний захід. Його метою було, з одного боку, обмежити доходи Кремля, а з іншого – уникнути стрибків світових цін на енергоносії, що могли б виникнути внаслідок повного ембарго⁶³. Початковий поріг було встановлено на рівні 60 доларів за барель. З часом ефективність початкового рівня ціни була поставлена під сумнів. Як наслідок, у рамках 18-го пакета санкцій ЄС, який набув чинності 3 вересня 2025 року, стеля ціни на російську нафту була знижена з 60 до 47,60 доларів за барель, як вже згадувалося вище⁶⁴. Це рішення було мотивоване необхідністю привести граничну ціну у відповідність до поточних світових цін та забезпечити більшу ефективність механізму.

Ефективність цінового обмеження значно нівелюється механізмами обходу, які використовує росія. Звіт Контрольно-фінансового управління Конгресу США (GAO) підтвердив, що ціновий поріг не досяг очікуваної ефективності через використання так званого «тіньового флоту» – суден, які дозволяють обходити обмеження G7⁶⁵. Динаміка використання цих тіньових

⁶⁰ Котов І. Коли заморожені активи РФ перетворюються на підтримку України. LB.ua. 2025. URL: https://lb.ua/blog/illia_kotov/707238_koli_zamorozheni_aktivi_rf.html (дата звернення 20.11.2025). ⁶¹ У ЄС готують альтернативний план підтримки України на тлі суперечок щодо репараційної позики – ЗМІ. Слово і Діло. 2025. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2025/11/26/novyna/polityka/yes-hotuyut-alternatyvnyi-plan-pidtrymky-ukrayiny-tli-superechok-shhodo-reparacziynovi-pozyky-zmi> (дата звернення 20.11.2025). ⁶² Там само. ⁶³ Свириденко Ю. Price Cap Policy: важливий крок до ембарго російської нафти, але є нюанс. Економічна правда. 2022. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/12/08/694778/> (дата звернення: 11.10.2025). ⁶⁴ Там само. ⁶⁵ «Тіньовий флот» РФ зменшує ефективність санкцій з боку США. Букви. 2025. URL: <https://bukvy.org/rosiya-obijshla-tsinovi-obmezheniya-na-naftu-poslabyvshy-efekt-sanktsij-ssha-zvit-audytoriv/> (дата звернення: 11.10.2025).

схем є досить загрозливою: у вересні 2025 року частка «тіньових» танкерів у транспортуванні російської сирої нафти зросла до 69%, тоді як частка суден країн G7+ становила лише 31%⁶⁶. Росія також використовує фальшиві прапори для перевезення нафти⁶⁷. У відповідь на це, 17-й пакет санкцій ЄС запровадив обмеження щодо майже 200 суден, що мають стосунок до тіньового флоту, та заборонив їм заходити в європейські порти⁶⁸.

Незважаючи на значні зусилля РФ з обходу санкцій, макроекономічний вплив на доходи від нафти й газу відчутний. Прогнозується, що доходи російського бюджету від продажу нафти й газу можуть знизитися на 35% за підсумками листопада 2025 року порівняно з аналогічним періодом 2024 року. За перші 11 місяців 2025 року загальні доходи від нафти й газу знизилися на 22% – до 8 трильйонів рублів, порівняно з понад 11 трильйонами у 2024 році. Ситуацію також ускладнює зниження цін на російську нафту (Urals падала до 36,60 доларів за барель) та санкції Міністерства США проти великих нафтових компаній, які паралізували понад половину російського нафтового експорту до Азії⁶⁹.

Здатність Росії імпортувати високотехнологічні компоненти, необхідні для військового виробництва – це найбільшим виклик для оцінки ефективності західних санкцій. Посилення експортного контролю за товарами військового призначення і подвійного використання має вирішальне значення, оскільки доступ до іноземних компонентів сприяє виробництву високотехнологічного озброєння, такого як гіперзвукові ракети «Кинджал» і безпілотники «Шахед»⁷⁰.

⁶⁶ Вересень 2025 – Щомісячний аналіз російського експорту викопного палива та відповідних санкцій. Centre of research on energy and clean air. URL: <https://energyandcleanair.org/ua/ua-september-2025-monthly-analysis-of>

[russian-fossil-fuel-exports-and-sanctions/](#) (дата звернення 20.11.2025).

⁶⁷ЗМІ: ЄС розглядає відключення 20 російських банків від SWIFT. Радіо Свобода. 2025. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-swift-vidklyuchennya-rosiyi/33423149.html> (дата звернення 20.11.2025). ⁶⁸Шипуля В. 14 пакет санкцій: Європа не змогла домовитись. Кореспондент. 2024. URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4694947-14-paket-sanktsii-yevropa-ne-zmohla-domovytyts> (дата звернення 20.11.2025).

⁶⁹Економіка РФ вже на колінах і потрібно не дати їй підвестися: санкції та доходи Кремля в аналізі експертів. Інформаційний «FREEDOM». 2025. URL: <https://uatv.ua/uk/ekonomika-rf-vzhe-na-kolinah-i-potribno-ne-daty-yij-pidvestysya-sanktsiyi-ta-dohody-kremlya-v-analizi-ekspertiv/> (дата звернення 20.11.2025). ⁷⁰Виклики у сфері експортного контролю: Як Росія продовжує імпортувати компоненти для свого військового виробництва. Kyiv school economics. 2023. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/vikliki-u-sferi-eksportnogo-kontrolyu-yak-rosiya-prodovzhuye-importuvati-komponenti-dlya-svogo-viyskovogo-virobnitstva/> (дата звернення 20.11.2025).

38

Незважаючи на комплексний експортний контроль, росія продовжує масово імпортувати ці компоненти. За перші десять місяців 2023 року імпорт компонентів, критично важливих для військової промисловості, перевищив 22 млрд доларів. Аналіз показує, що імпорт товарів військового призначення майже повністю відновився у 2023 році після різкого падіння одразу після повномасштабного вторгнення. Це свідчить про те, що експортний контроль призвів лише до 10% зниження порівняно з досанкційним періодом⁷¹. Ключовий механізм обходу – «паралельний імпорт» – ввезення товарів без дозволу правовласника через дистриб'юторів, зареєстрованих у третіх країнах (наприклад, Туреччина)⁷². Таким чином РФ може отримувати товари, від електрочайників до мікрочипів, які використовуються у ракетах. Росія також використовує бартерні угоди з партнерами, такими як Китай, для забезпечення імпорту західних товарів⁷³.

У відповідь на масовий обхід, західні країни, особливо США, активізують застосування вторинних санкцій. Вторинні санкції спрямовані проти третіх сторін (компаній або осіб), які продовжують співпрацювати з підсанкційними російськими суб'єктами. Завдяки розміру американського ринку і ролі долара у світовій торгівлі, вторинні санкції мають суттєвий вплив, змушуючи міжнародні компанії обирати між співпрацею з підсанкційною росією та доступом до американського ринку. Обговорюються плани введення вторинних санкцій проти країн, які купують російську нафту (зокрема, Китаю, Індії, Бразилії)⁷⁴. Європейський Союз також посилює заходи протидії. Проєкт 14-го пакета санкцій

ЄС передбачає накладення торговельних обмежень на понад 50 компаній із

⁷¹ Там само.

⁷² Федорович В. Як Росія обходить жорсткі санкції після вторгнення в Україну. *espreso.tv*. 2025. URL: <https://espreso.tv/poyasnuemo-siriy-import-tinoviy-flot-rf-ta-zagubleni-vantazhi-yak-rosiya-obkhodit-zhorstki-sanktsii-pislya-vtorgnennya-v-ukrainu> (дата звернення 20.11.2025).

⁷³ Reuters: росія використовує бартерні угоди для обходу санкцій та імпорту західних товарів. *ipress.ua*. 2025. URL: https://ipress.ua/news/reuters_rosiya_vykorystovuie_barterni_ugody_dlya_obhodu_sanktsiy_ta_importu_zahidnyh_tovariv_376396.html (дата звернення 20.11.2025).

⁷⁴ Ukrinform. США можуть ввести проти Росії вторинні санкції й 100% мита - Власюк. *Укрінформ* - актуальні новини України та світу. 2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/4022111-ssa-mozut-vvesti-proti-rosii-vtorinni-sankcii-j-100-mita-vlasuk.html> (дата звернення 20.11.2025).

39

третіх країн, зокрема з Китаю, Гонконгу та Туреччини, які забезпечують росію західними компонентами⁷⁵.

Санкції чинять тиск на російську економіку, при цьому найгостріші наслідки відчують високотехнологічні цивільні сектори, які не є пріоритетними для Кремля порівняно з ВПК. Як зазначено раніше, доходи від нафти й газу знизилися на 22% за перші 11 місяців 2025 року⁷⁶. Ситуація ускладнюється не лише обмеженнями цінової стелі, але й санкціями США, що вже паралізували понад половину російського нафтового експорту до Азії, а також успішними атаками на російські НПЗ. Ці фактори призвели до різкого зниження обсягів нафтоперероблення. У результаті, ціни на бензин на внутрішньому ринку до кінця жовтня 2025 року перевищили торішні на 15% – рекордний показник з 2011 року.

Оскільки країна значною мірою залежить від західних літаків й технічного обслуговування, санкції б'ють і по авіаційній сфері рф. За прогнозами Служби зовнішньої розвідки України, до 2030 року росіяни можуть втратити майже половину свого цивільного авіапарку, включаючи понад сто іноземних літаків та 230 старих радянських машин⁷⁷.

Наслідки санкцій вже проявляються у зростанні кількості авіаційних інцидентів (до 17 у 2024 році проти 8 у 2023 році) та зростанні кількості загиблих⁷⁸. Російські авіакомпанії не здатні забезпечити довгострокову стійкість своєї цивільної авіації. Для покриття зростаючих витрат авіакомпанії змушені

вводити додатковий «інфраструктурний збір», який лягає на плечі пасажирів, оскільки альтернативних джерел доходу немає⁷⁹.

—⁷⁵ Шипуля В. 14 пакет санкцій: Європа не змогла домовитись. Кореспондент. 2024. URL: <https://ua.korrespondent.net/articles/4694947-14-paket-sanktsii-yevropa-ne-zmohla-domovytys> (дата звернення 20.11.2025).

⁷⁶ Економіка РФ вже на колінах і потрібно не дати їй підвестися: санкції та доходи Кремля в аналізі експертів. Інформаційний «FREEDOM». 2025. URL: <https://uatv.ua/uk/ekonomika-rf-vzhe-na-kolinah-i-potribno-ne-daty-vij-pidvestysya-sanktsiyi-ta-dohody-kremlya-v-analizi-ekspertiv/> (дата звернення 20.11.2025). ⁷⁷ Ведмеденко І. Санкції боляче б'ють по авіації РФ: додаткові витрати ляжуть на плечі росіян. Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН. 2025. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/sankciji-bolyache-b-yut-po-aviaciji-rf-dodatkovyi-vitrati-lyazhut-na-plechi-rosiyan-13176849.html> (дата звернення 20.11.2025).

⁷⁸ Там само.

⁷⁹ Ukrinform. Російська авіація не витримує тиску санкцій і додаткових зборів - розвідка. Укрінформ - актуальні новини України та світу. 2025. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/4051937-rosijska-aviacia-ne-vitrimue-tisku-sankcij-i-dodatkovih-zboriv-rozvidka.html> (дата звернення 20.11.2025).

40

Автомобільна промисловість також демонструє стагнацію й деградацію. Внаслідок санкцій і дефіциту іноземних компонентів, незважаючи на номінально високі показники, промисловість перебуває у скрутному стані. Зафіксовано зупинки автозаводів (наприклад, BNM у Брянську), які не змогли налагодити виробництво копій китайських фургонів. Продажі нових легких комерційних автомобілів скоротилися більш ніж на 17%⁸⁰. Існують прогнози, що до кінця року в росії можуть закрити до 20% автомобільних салонів.

Отже, завдяки обмеженню цін, додатковим митам проти енергетичного сектору, доходи російського бюджету від продажу нафти й газу значно скоротилися, а вартість експорту збільшилася удвічі. Запровадження вторинних санкцій проти «тіньового флоту», які обходять обмеження цін, та інших суб'єктів, що причетні до постачання військового обладнання, значно ускладнило логістику. Хоча застосовані санкції значно обмежили доступ росії до високотехнологічних іноземних компонентів, необхідних для військово-промислового комплексу, РФ обрав зовнішньополітичний курс на Схід в пошуках нових партнерів і шляхи обходу.

2.3 Спільні та відмінні риси міжнародної ізоляції Німеччини та росії Режим репарацій, застосований до Німеччини після 1945 року, був формою фізичної, прямої експропріації активів, технологій, інфраструктури і навіть праці. Цей

механізм виник унаслідок безумовної військової капітуляції та втрати Німеччиною суверенітету, дозволяючи переможцям встановити тотальний економічний контроль. Репарації передбачали не просто фінансові стягнення, а незворотний трансфер виробничих потужностей і інтелектуального капіталу. Це було механізмом форсованого трансферу потужностей, що мав явну

- ⁸⁰ Вєдмедєнко І. Названі світові лідери автомобілебудування: на якому місці Росія (інфографіка). Новини України – останні новини України сьогодні - УНІАН. 2025. URL: <https://www.unian.ua/economics/auto/nazvani-svitovi-lideri-avtomobilebuduvannya-na-yakomu-misci-rosiya-infografika-13103823.html> (дата звернення 20.11.2025).

мету швидкого економічного виграшу для санкціонерів, наприклад, сприяючи СРСР у відновленні промисловості та створенні ядерної зброї⁸¹. На противагу цьому, санкції, застосовані до російської федерації з 2014 року та значно розширені після вторгнення 2022 року, обмежувальні політичні та економічні заходами, спрямованими на блокування доступу РФ до міжнародних фінансів, передових технологій та ключових світових ринків. Сучасні санкції не передбачають прямої фізичної експропріації чи тотальної окупації; це інструмент економічної війни, що впроваджується коаліцією держав, які, однак, зберігають власні економічні зв'язки і залежність від цільового суб'єкта (наприклад, залежність ЄС від російського СПГ)⁸². На відміну від репарацій, де економічний виграш був прямим, сучасні санкції мають мету технологічного стримування та фінансової деградації, генеруючи при цьому значні економічні витрати (інфляція, енергетична криза) для самих держав санкціонерів.

Міжнародна ізоляція Німеччини та Росії відбувалася в абсолютно різних геополітичних умовах, що стало визначальним фактором ефективності та характеру примусу.

Ізоляція Німеччини відбувалася в умовах тотальної військової поразки та втрати суверенітету. Країна була розділена на окупаційні зони та перебувала під прямим адміністративним і військовим контролем держав-переможців.

Економіка Німеччини була мінімально інтегрована у зароджувані глобальні ланцюги постачання, а світ швидко переходив до біполярної системи, де економічний контроль здійснювався через військову присутність⁸³.

—⁸¹ Медончак О. Репарації Німеччини після Другої світової війни: Глибокий огляд історії та наслідків - Fair.org.ua. Fair.org.ua. 2025. URL: <https://www.fair.org.ua/reparacziyi-nimechchyny-pislya-drugoyi-svitovoyi-vijnny-glybokyi-oglyad-istoriyi-ta-naslidkiv/> (дата звернення: 28.11.2025).

⁸²Пикало О. Відключення банків від SWIFT та обмеження імпорту алюмінію. Деталі 16-го пакету санкцій проти РФ – Forbes.ua. Forbes.ua | Бізнес, мільярди, новини, фінанси, інвестиції, компанії. 2025. URL: <https://forbes.ua/news/es-vidklyuchit-15-rosbankiv-vid-swift-ta-obmezhit-import-alyuminiyu-bloomberg-diznavsya-detali-16-go-paketu-sanktsiy-proti-rf-29012025-26698> (дата звернення: 28.11.2025). ⁸³Медончак О. Репарації Німеччини після Другої світової війни: Глибокий огляд історії та наслідків - Fair.org.ua. Fair.org.ua. URL: <https://www.fair.org.ua/reparacziyi-nimechchyny-pislya-drugoyi-svitovoyi-vijnny-glybokyi-oglyad-istoriyi-ta-naslidkiv/> (дата звернення: 28.11.2025).

Натомість, ізоляція росії відбувається в умовах збереження повного суверенітету та ядерного потенціалу. Світ став багатополярним, а глобальна економіка високоінтегрована. РФ має потужних нейтральних або дружніх торговельних партнерів, таких як Китай, Індія, Туреччина та ОАЕ. Наявність цих держав, які ігнорують або обходять західні санкції, створює економічні можливості для нівелювання примусу. Тоді як у 1945 році не існувало механізмів обходу внаслідок окупаційного контролю, у 2022 році росія, зберігаючи політичний суверенітет, ефективно використовувала економічну владу третіх країн для своєї адаптації.

Економічне покарання Німеччини після Другої світової війни ґрунтувалося на рішеннях Ялтинської та Потсдамської конференцій. Цей механізм управління забезпечував прямий адміністративний і військовий контроль, роблячи німецьку економіку фактично заповіданою системою, де не існувало можливостей для незалежної зовнішньої торгівлі чи фінансових маневрів. Ключові цілі покарання, закріплені цими угодами, включали демілітаризацію та денацифікацію, що були нерозривно пов'язані з економічним контролем. На відміну від сучасних санкцій, які вимагають постійного консенсусу коаліції, режим 1945 року був імперативним, витікаючи з факту повної військової капітуляції.

Репарації, стягнуті з Німеччини, були надзвичайно широкими і виходили далеко за межі простих грошових сум, являючи собою незворотну ліквідацію значної частини промислового та технологічного потенціалу⁸⁴.

Санкційний режим проти російської федерації безпрецедентний за своєю складністю та кількістю ітерацій, що відображає намагання багатополярної коаліції держав застосувати примус у високоглобалізованому середовищі. Перші секторальні обмеження були запроваджені після 2014 року, але справжнє посилення ізоляції почалося після вторгнення 24 лютого 2022 року.

–⁸⁴ Медончак О. Репарації Німеччини після Другої світової війни: Глибокий огляд історії та наслідків - Fair.org.ua. Fair.org.ua. 2025. URL: <https://www.fair.org.ua/reparacziyi-nimechchyny-pislya-drugoyi-svitovoyi-vijny-glybokiy-oglyad-istoriyi-ta-naslidkiv/> (дата звернення: 28.11.2025).

Незважаючи на радикальну різницю в методах, стратегічні цілі міжнародної ізоляції Німеччини і росії демонструють певні спільні риси, які стосуються покарання за агресію та зміни геополітичного статусу держави агресора. В обох випадках кінцевою метою примусу був підриг військової спроможності агресора. Історично, в контексті кейсу з Німеччиною це досягалось через фізичну ліквідацію військово-промислового потенціалу, включаючи демонтаж заводів і технологічних трансферів⁸⁵. В сучасному контексті у випадку з росією це досягається через економічний контроль та блокування доступу до критичних технологій подвійного призначення, таких як мікросхеми і радіочастотні модулі.

Прагнення відрізати агресора від міжнародної фінансової системи є універсальним інструментом. У Німеччині після 1945 року це здійснювалося через прямий контроль над фінансами окупаційною владою. У випадку рф застосовуються високотехнологічні фінансові інструменти, такі як SWIFT-бан, обмеження на транзакції з ключовими банками і заморожування суверенних активів⁸⁶.

Повоєнна політика Союзників щодо переможеної Німеччини, хоча формально і не називалася “економічними санкціями” у сучасному розумінні,

створила режим екстракції ресурсів, промислових обмежень та контролю, що фактично призвело до тотальної економічної ізоляції та гострої соціальної кризи. Основною метою цього режиму була повна демілітаризація і денацифікація, а також стягнення репарацій для відшкодування шкоди, завданої Німеччиною під час війни.

Центральним елементом економічного тиску був систематичний демонтаж промисловості й конфіскація активів. Плани Рівня Промисловості, вперше окреслені у березні 1946 року, формалізували ці обмеження. Вони передбачали

⁻⁸⁵ Там само.

⁸⁶ Пикало О. Відключення банків від SWIFT та обмеження імпорту алюмінію. Деталі 16-го пакету санкцій проти РФ – Forbes.ua. Forbes.ua | Бізнес, мільяртери, новини, фінанси, інвестиції, компанії. 2025. URL: <https://forbes.ua/news/es-vidklyuchit-15-rosbankiv-vid-swift-ta-obmezhit-import-alyuminiyu-bloomberg-diznavsya-detali-16-go-paketu-sanktsiy-proti-rf-29012025-26698> (дата звернення: 28.11.2025).

обмеження потужностей ключових галузей, таких як сталеливарна та машинобудівна, приблизно до 50% від рівня 1938 року⁸⁷.

Сукупний вплив демонтажу промислових підприємств, конфіскація активів і екстракція продукції був катастрофічним: промислове виробництво Німеччини до 1946 року обвалилося до 10–20% від довоєнних норм⁸⁸. Ці каральні заходи були спрямовані на запобігання майбутній агресії, але вони одночасно створили економічну руїну, що стало сприятливим ґрунтом для соціальної дестабілізації та гуманітарної кризи.

Перші повоєнні роки характеризувалися глибокою депресією, що вийшла далеко за межі очікуваної руйнації, завданої війною. Економічний тиск, спричинений союзницькими обмеженнями і репараціями, швидко перетворився на гуманітарну катастрофу та соціальну ізоляцію.

Аналіз еволюції санкцій проти росії в період військової агресії з 2014 року включно з 2025 роком показує, що західна політика досягла значних успіхів у фінансовій ізоляції та перекритті ключових енергетичних ринків, але стикається з критичними викликами у сфері експортного контролю та застосування юридичних механізмів для використання заморожених активів. В ізоляції росії

наявний певний успіх, адже санкції були високоефективними у фінансовій ізоляції, що підтверджується різким падінням SWIFT-трафіку⁸⁹. Також успішним було перекриття європейських ринків для вугілля й нафти, що призвело до значного зниження бюджетних доходів, які, за прогнозами, впадуть на 35% до кінця 2025 року порівняно з попереднім роком⁹⁰. Вони також спричинили незворотну деградацію високотехнологічних цивільних секторів.

—⁸⁷ Allied plans for German industry after World War II. Grokipedia. URL: https://grokipedia.com/page/Allied_plans_for_German_industry_after_World_War_II (дата звернення: 28.11.2025).

⁸⁸ Там само.

⁸⁹ Жоден російський банк не зміг повернути доступ до SWIFT. Служба внутрішньої розвідки України. 2025. URL: <https://szru.gov.ua/news-media/news/zhoden-rosiiskiy-bank-ne-zmih-povernuty-dostup-do-> (дата звернення 20.11.2025).

⁹⁰ Економіка РФ вже на колінах і потрібно не дати їй підвестися: санкції та доходи Кремля в аналізі експертів. Інформаційний «FREEDOM». 2025. URL: <https://uatv.ua/uk/ekonomika-rf-vzhe-na-kolinah-i-potribno-ne-daty-yij-pidvestysya-sanktsiyi-ta-dohody-kremlya-v-analizi-ekspertiv/> (дата звернення: 28.11.2025).

Проте санкції виявилися недостатньо ефективними у прямому припиненні військового виробництва. Це пояснюється успішним використанням рф паралельного імпорту для майже повного відновлення імпорту критичних компонентів (22 млрд у 2023 році)⁹¹.

Загалом, ізоляція Німеччини була інтегрована у стратегію створення нових геополітичних блоків (НАТО/Варшавський договір) та, для ФРН, її реінтеграції у західний економічний простір. Ізоляція росії, навпаки, прискорює дезінтеграцію існуючої глобальної системи, підштовхуючи Москву до формування альтернативних, не-західних центрів сили, як от Китай чи Індія. Росія, зберігаючи політичний суверенітет, ефективно «переносить» його на свою торговельну політику, використовуючи економічну вагу своїх партнерів для нівелювання санкцій.

Висновок до розділу 2

В обох ситуаціях міжнародна ізоляція – це форма покарання за агресію, порушення міжнародного права і спроби зміни територіальних кордонів.

Фундаментальні відмінності між двома режимами ізоляції похідні від геополітичних реальностей і рівня військового успіху агресора. Відмінності полягають у ступені контролю, природі покарання та наявності обхідних механізмів.

Ключова відмінність лежить у характері технологічного впливу. Покарання Німеччини створило одноразовий, незворотний технологічний шок, оскільки промислові комплекси були фізично демонтовані та вивезені. Навіть під час відновлення ФРН змушена була будувати абсолютно нову економіку. Натомість, покарання росії створює постійний, оборотний технологічний стрес. Блокування доступу до технологій ефективний інструмент лише доти, доки росія не знайде альтернативного постачальника або не запустить паралельний імпорт

⁻⁹¹ Виклики у сфері експортного контролю: Як Росія продовжує імпортувати компоненти для свого військового виробництва - Kyiv School of Economics. *Kyiv School of Economics*. 2024. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/vikliki-u-sferi-eksportnogo-kontrolyu-yak-rosiya-prodovzhuje-importuvati-komponenti-dlya-svogo-viyskovogo-virobnitstva/> (дата звернення: 18.11.2025).

через треті країни. Це вимагає від санкціонерів постійного оновлення заходів, що свідчить про низьку довгострокову стійкість самого режиму.

В процесі дослідження було виділено критичні відмінності, які свідчать про те, що «німецький сценарій» не спрацює у випадку з рф через відсутність захоплених Україною російських територій, що робить процес демократизації шляхом застосування зовнішнього санкційного примусу. Наявність ядерного статусу – це найбільш відмінний фактор в порівняльному аналізі, а також і стримуючий чинник, що мінімізує міжнародне втручання на користь росії. Відіграє роль і відсутність слідів парламентаризму в історичному минулому рф, натомість догітлерівська Німеччина мала такий досвід, а також відсутність зацікавленості колективного Заходу в наданні можливостей розвитку росії в майбутньому, що будує стіну між росією та реформами, як колись план Маршала побудував бар'єр проти СРСР.

Проте, порівняльний аналіз показує і те, що все ж спільні риси наявні. До прикладу використання фінансових резервів країни-агресора як джерела

відновлення країн, яким була завдана шкода внаслідок військової агресії. У випадку Німеччини – це репарації державам-переможцям, що було закріплено у Версальському договорі, натомість у випадку з РФ – ведуться перемовини щодо використання заморожених активів російського Центрального банку в якості репарацій на відновлення України, які попередньо були заморожені країнами Заходу і складають близько 300 млрд доларів. В історичній ретроспективі до обох держав-агресорів було застосовано обмеження доступу до міжнародних фінансів: росія – відключення від системи SWIFT, накладання санкції проти банків, заборона на торгівлю цінними паперами; Німеччина – заборона на взяття міжнародних позик і залучення інвестицій.

Спільним виявилось і прагнення міжнародних партнерів обмежити військовий потенціал, що є однією з цілей запровадження енергетичних і економічних санкційних механізмів до цільових країн. До того ж, післявоєнний період в Німеччині характеризувався глибокою міжнародною ізоляцією і фактичним виключенням із ключових міжнародних економічних організацій.

47

Росія, також, була виключена з G8, що свідчить про цілеспрямовану ізоляцію від світової економіки.

48

РОЗДІЛ 3.

ВПЛИВ САНКЦІЙ НА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В НІМЕЧЧИНІ ТА РОСІЇ

Економічні санкції залишаються центральним елементом міжнародної політики, спрямованої на стримування агресивної зовнішньої політики РФ. Однак, ефективність цього інструменту в довгостроковій перспективі виявилася обмеженою через низку внутрішніх та зовнішніх факторів. На історичному рівні міжнародна спільнота тривалий час дотримувалася політики залученості (engagement), подібної до тієї, що застосовувалася до Китаю, але наразі цей підхід більше не вважається життєздатною стратегією для взаємодії з

авторитарними режимами⁹².

Поточний санкційний режим зіткнувся із суттєвими викликами. По-перше, авторитарний режим РФ продемонстрував історично вражаючу здатність витримувати тривалі економічні труднощі, значно гірші за ті, що існують сьогодні⁹³. По-друге, російська влада суттєво пом'якшила вплив санкцій, здійснивши “економічний розворот на Схід”, зокрема до Китаю, чия торгівля, часто деномінована в юанях, стала критичною рятувальною мотузкою для військових зусиль і макроекономіки загалом⁹⁴. По-третє, росія експлуатує глобалізовані ланцюги постачання, забезпечуючи життєво необхідні товари, і активно співпрацює з нейтральними торговими партнерами, такими як Китай, Індія, Туреччина та ОАЕ, які ігнорують західні обмеження.

3.1 Досвід Німеччини: соціальні наслідки санкцій та ізоляції Режим контролю над Німеччиною унікальним прикладом в історії міжнародних відносин. Це був тотальний, багаторічний зовнішній режим

⁹² Lind J., Mastanduno M. Cold War Lessons for Export Controls Against China. TNSR. 2025. URL: <https://tnsr.org/2025/11/cold-war-lessons-for-export-controls-against-china/>

⁹³ Smart C. Economic Constraints on Russian Foreign Policy. Council on Foreign Relations. 2017. URL: <https://www.cfr.org/report/economic-constraints-russian-foreign-policy>

⁹⁴ KOLESNIKOVA N. Down But Not Out: The Russian Economy Under Western Sanctions. Center for strategic&international studies. 2025. URL: <https://www.csis.org/analysis/down-not-out-russian-economy-under-western-sanctions>

управління, метою якого була не просто зміна режиму, а глибока трансформація нації-агресора. Кульмінацією цього процесу став мирний договір, підписаний лише після закінчення Холодної війни, що остаточно відновив повний німецький суверенітет у 1991 році. Обмеження, які були збережені після цього (як-от відмова від ядерної зброї та обмеження чисельності армії), були добровільно прийняті об'єднаною Німеччиною як умова її інтеграції у світовий порядок.

Проводження регулярного зачищення нацистської літератури, а також публічне примусове каяття демонструють, що ідеологічний контроль являв собою не просто заборону однієї партії, а спробу тотальної зміни політичної та культурної свідомості. Це був найбільш інвазивний механізм контролю, який

заклав основи для німецького подолання минулого та забезпечив легітимність нової демократичної системи у ФРН.

Обмежувальний режим мав високу ціну, що включала територіальні втрати та значний економічний тягар (особливо в Східній зоні через жорсткі репарації СРСР). Крім того, гуманітарні втрати німецького населення були величезними: мільйони були примусово переміщені з колишніх східних територій. Слід також враховувати репресивні заходи СРСР щодо етнічних німців на своїй території, де депортації 1941 року та подальші чистки (наприклад, 79 тисяч депортованих з областей України)⁹⁵ демонструють перетин державної каральної політики з етнічними репресіями.

Економічний режим контролю включав повну демілітаризацію промисловості та політику декартелізації. Метою було усунення будь-якої можливості для Німеччини відновити свій військовий потенціал. Це виражалося у систематичному демонтажі ключових військових та важких промислових об'єктів, особливо у металургії, хімічній та машинобудівній галузях.

Проте західні Союзники згодом модифікували свою позицію, усвідомлюючи, що повний економічний колапс Німеччини дестабілізує всю

⁹⁵ Кругина В. Цей день в історії : 28 серпня 1941 : Депортація німців Поволжя. Цей день в історії. URL: <https://www.jnsn.com.ua/h/0828T/> (дата звернення 20.11.2025).

Європу. Завдяки Плану Маршалла демонтаж у Західній Німеччині був обмежений, а економіка отримала допомогу для відновлення. Ці дві Німеччини сформували два різні підходи до свого «важкого історичного минулого», що посилило розкол і унеможливило культурне об'єднання нації аж до 1990 року.

Незважаючи на початкові труднощі та відмінності між зонами, примусове ідеологічне перетворення виявилось успішним у довгостроковій перспективі, особливо у ФРН. Систематичний контроль над освітнім та культурним простором, включаючи знищення понад 30 тисяч найменувань нацистської літератури, та примусове усвідомлення колективної провини заклали основи

сучасної німецької політичної культури, орієнтованої на демократію, європейську інтеграцію та глибоке переосмислення минулого⁹⁶.

Хоча за час війни бомбардування зруйнували понад 40% міського житлового фонду⁹⁷, першопричиною економічного колапсу було не стільки фізичне знищення капіталу, скільки параліч виробничої ефективності. Загальна факторна продуктивність у Західній Німеччині знизилася на 69% між 1944 і 1946 роками⁹⁸. Це свідчить про те, що ключовим руйнівним фактором були порушення ланцюгів постачання, а не лише фізичні втрати.

Проблеми логістики та дефіциту ресурсів, спричинені стратегічними бомбардуваннями кінця війни, що цілили у вузькі місця економіки (енергетика, залізниці), загострилися внаслідок екстрактивної політики. Наприклад, виробництво вугілля у Західній Німеччині у 1947 році становило лише 52% від рівня 1938 року, що викликало енергетичну кризу та обмежувало пост-воєнне виробництво⁹⁹.

⁹⁶ Шевцова С. Денацифікація по-справжньому: як Німеччина і німці очищалися від гітлеризму. Укрінформ - актуальні новини України та світу. 2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3493708-denacifikacia-pospravznomu-ak-nimeccina-i-nimci-ocisalisa-vid-gitlerizmu.html> (дата звернення: 15.09.2025). ⁹⁷Eichengreen B. Economic Recovery in Post-World War II West Germany and Ukraine Today. EconPol Forum. 2023. Vol. 24. URL: <https://www.ifo.de/DocDL/econpol-forum-2023-2-eichengreen-economic-recovery.pdf> (дата звернення 20.11.2025).

⁹⁸ Barry Eichengreen, Albrecht Ritschl. Understanding West German Economic Growth in the 1950s. 113/08. URL: <https://www.lse.ac.uk/Economic-History/Assets/Documents/WorkingPapers/Economic-History/2008/WP113.pdf> (дата звернення 20.11.2025).

⁹⁹ Там само.

Економічний параліч був посилений монетарною кризою довіри. Тривале фінансування війни призвело до того, що на 1945 рік грошова маса Райхсмарки перевищувала реальну вартість економіки у 5–6 разів¹⁰⁰. В умовах тотального нормування, Райхсмарка втратила свою функцію як засіб обміну та збереження, що унеможливило ефективне функціонування економіки. Це пояснює, чому, попри потенційну наявність товарів, вони не могли дістатися полиць магазинів – гроші просто не виконували своєї функції, що є критичним проявом економічної ізоляції.

Економічний тиск та монетарний хаос призвели до гострої кризи

виживання. Середній раціон харчування для цивільного населення у містах становив лише 1,000–1,250 кілокалорій на день¹⁰¹. Це був рівень, який, за оцінками, становив “досить швидкий рівень голодування”, і вимагав постійного поповнення з альтернативних джерел, щоб уникнути смерті від виснаження. Ситуація погіршувалася браком робочої сили у сільському господарстві після повернення примусових робітників додому.

Соціальна ізоляція, спричинена економічним паралічем, заохотила розквіт чорного ринку. Чорний ринок став *de facto* альтернативною економічною системою, де ресурси розподілялися через бартер або іноземну валюту (зокрема, американські сигарети), що створювало проблеми з дисципліною навіть серед окупаційних військ¹⁰². Цей нерегульований механізм став основним, хоча й вкрай неефективним, способом для німецького суспільства забезпечити своє існування в умовах відсутності стабільної валюти та дефіциту офіційних поставок.

Крім того, гостра житлова криза, спричинена руйнуванням 40% міського фонду¹⁰³, мала прямий економічний вплив. Нестача житла перешкоджала

- ¹⁰⁰ Contributors to Wikimedia projects. Currency Reform of 1948 - Wikipedia. Wikipedia, the free encyclopedia.

URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Currency_Reform_of_1948 (дата звернення 20.11.2025). ¹⁰¹ Там само.

¹⁰² The Black Market in Postwar Berlin. National Archives. 2002. URL: <https://www.archives.gov/publications/prologue/2002/fall/berlin-black-market-1.html> (дата звернення 20.11.2025).

¹⁰³ Eichengreen B. Economic Recovery in Post-World War II West Germany and Ukraine Today. EconPol Forum. 2023. Vol. 24. URL: <https://www.ifo.de/DocDL/econpol-forum-2023-2-eichengreen-economic-recovery.pdf> (дата звернення 20.11.2025).

мобільності працівників, що призводило до того, що промислові підприємства не могли працювати на повну потужність через брак місцевої робочої сили¹⁰⁴.

Таким чином, житлове будівництво, яке KfW розпочала фінансувати у 1949 році¹⁰⁵, стало не просто соціальною політикою, а критичною функцією промислової політики, необхідною для забезпечення робочою силою відновлюваних промислових регіонів.

На додаток до економічного краху, німецьке суспільство пережило колосальний демографічний шок, спричинений територіальними змінами та політикою етнічних чисток. Між 1944 і 1950 роками від 12 до 14,6 мільйонів

етнічних німців втекли або були вигнані зі Східної та Центральної Європи до окупованої Німеччини та Австрії.

Цей приплив збільшив населення Західної Німеччини майже на 20%¹⁰⁶. Прибуття такої кількості людей у суспільство, що страждало від голоду та житлової кризи, посилювало навантаження на і без того мізерні ресурси та викликало значну соціальну напругу¹⁰⁷. У німецькому суспільстві Vertriebene та переміщені особи (DPs) часто ставали об'єктами звинувачень у злочинності, що відображало власний «стан безпорадності» німецького населення перед обличчям економічної кризи¹⁰⁸.

Архітектори німецького економічного відновлення, зокрема Людвіг Ерхард, запровадили модель Соціальної ринкової економіки¹⁰⁹. Ця ордоліберальна система поєднувала принципи вільного ринку (приватна

¹⁰⁴ - Germany's housing crisis is making Europe's sick man even sicker. EUROPP - European Politics and Policy. 2025. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2025/10/31/germanys-housing-crisis-is-making-europes-sick-man-even-sicker/> (дата звернення 20.11.2025).

¹⁰⁵ From bombed-out post-war Germany to the present day: housing promotion is a high priority for KfW | KfW. Bank aus Verantwortung | KfW. URL: <https://www.kfw.de/About-KfW/Foerderung-auftrag-und-Geschichte/Geschichte-der-KfW/KfW-Themen/Wohnbaufoerderung/> (дата звернення 20.11.2025).

¹⁰⁶ Peters M. Market size and spatial growth – evidence from germany's post-war population expulsions. Cambridge. Working Paper. 2021. No. 29329. URL: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w29329/w29329.pdf (дата звернення 20.11.2025).

¹⁰⁷ The Post-War Flight and Expulsion of Germans Between 1945 and 1950. HIGH SPEED HISTORY. 2025. URL: <https://highspeedhistory.com/2025/01/08/the-post-war-flight-and-expulsion-of-germans-between-1945-and-1950/> (дата звернення 20.11.2025).

¹⁰⁸ Fears of Retribution in Post-War Germany. 2021. URL: <https://www.nationalww2museum.org/war/articles/fears-of-retribution-in-post-war-germany>. (дата звернення 20.11.2025).

¹⁰⁹ Gethard G. How Germany Became an Economic Power After WWII: The Wirtschaftswunder. Investopedia. 2025. URL: <https://www.investopedia.com/articles/economics/09/german-economic-miracle.asp> (дата звернення 20.11.2025).

власність, вільна конкуренція) з активною державною регуляцією та всеосяжною системою соціального захисту (пенсійне і медичне страхування)¹¹⁰. Результатом стало вражаюче соціальне відновлення, яке включало зростання зайнятості. ФРН демонструвала середньорічний темп зростання близько 8%¹¹¹. Безробіття, яке становило 1,3 мільйона осіб у 1949 році, було поступово ліквідовано, досягнувши рівня повної зайнятості (0.7% безробітних) до 1962 року¹¹². Швидке економічне зростання, поєднане зі збільшенням інвестицій, дозволило ФРН

ефективно інтегрувати мільйони переселенців, перетворивши їх з соціального тягара на кваліфікований трудовий ресурс, що живив промислове зростання. Відновлення монетарної довіри і право на вільну діяльність дозволило суспільству використати цей демографічний потенціал, який був накопичений внаслідок ізоляції та вигнання.

Отже, хоча соціальні витрати були негайними та високими, цей вимушений демографічний приплив виявився прихованим, але потужним чинником майбутнього економічного зростання, коли було відновлено монетарну та структурну стабільність.

3.2 Сучасна росія: санкції та громадянське суспільство

Обмеження у фінансовій сфері продемонстрували, що західні санкції успішно призвели до ізоляції російської фінансової системи від світових ринків¹¹³. Проте аналіз динаміки падіння SWIFT-трафіку (з 65,7% у 2023 до 6,6% у першому півріччі 2025 року) вказує на те, що російська фінансова система, ймовірно, досягла точки “жорсткої” ізоляції. Це означає, що найбільш залежні та

—¹¹⁰ SOCIAL MARKET ECONOMY. The principles behind Germany’s economic success. 2021. URL: https://www.freiheit.org/sites/default/files/2023-09/2021_fnf-focus_a5_social_market_web_final_0.pdf (дата звернення 20.11.2025).

¹¹¹ Wirtschaftswunder - (European History – 1890 to 1945) - Vocab, Definition, Explanations | Fiveable. Focused study guides for every class | Fiveable. 2025. URL: <https://fiveable.me/key-terms/europe-1890-1945/wirtschaftswunder> (дата звернення 20.11.2025).

¹¹² Schnabl G. The 1948 German Currency and Economic Reform: Lessons for European Monetary Policy. CATO Institute. 2019. URL: <https://www.cato.org/cato-journal/fall-2019/1948-german-currency-economic-reform-lessons-european-monetary-policy> (дата звернення 20.11.2025).

¹¹³ Жоден російський банк не зміг повернути доступ до SWIFT. Служба зовнішньої розвідки України. 2025. URL: <https://szru.gov.ua/news-media/news/zhoden-rosiiskiy-bank-ne-zmih-povernuty-dostup-do-> (дата звернення 20.11.2025).

чутливі транзакції вже були перекриті або переведені в тіньові канали. Подальше посилення фінансових санкцій, наприклад, відключення додаткових 20 банків, буде супроводжуватися зростаючою маргінальною вартістю для Заходу, оскільки транзакції, що залишилися, обслуговуються через альтернативні платіжні системи (CIPS, СПФС), іноземні філії банків або критичні лазівки, пов’язані з енергетичними платежами.

Механізм цінової стелі, незважаючи на своє існування, працює з істотними виитоками. Середня ціна нафти Urals у серпні 2025 року становила 63,4 доларів за барель¹¹⁴, що значно перевищувало тодішню стелю 60 доларів, яка була знижена лише у вересні до 47,60 доларів¹¹⁵. Це вказує на те, що обмеження не стільки пригнічує ціну, скільки змушує росію інвестувати значні капітальні витрати у створення та підтримку власної інфраструктури обходу, включаючи “тіньовий флот”, страхування та логістику¹¹⁶. Таким чином, санкції ефективно трансформуються у механізм підвищення логістичних витрат, змушуючи Кремль фінансувати війну менш чистими доходами, що і було передбачено, як ключовий елемент тиску.

Проте, зіставлення даних щодо фінансової ізоляції та імпорту компонентів демонструє десинхронізацію між фінансовими і торговельними санкціями. Значна фінансова ізоляція (падіння SWIFT-трафіку) не призвела до очікуваного колапсу ВПК, оскільки торговельні потоки (товари подвійного призначення) були успішно перенаправлені через юрисдикції-посередники. Це свідчить про те, що фінансові санкції, хоча й необхідні, є недостатньою умовою для припинення військового виробництва.

Основна стратегічна прогалина полягає у недостатній рішучості застосовувати повномасштабні вторинні санкції. Успішне відновлення імпорту

- ¹¹⁴ Катінас П., Рагхунандан В. Серпень 2025 – Щомісячний аналіз російського експорту викопного палива та відповідних санкцій. Centre for research on energy and clean air. URL: <https://energyandcleanair.org/ua/august-2025-monthly-analysis-of-russian-fossil-fuel-exports-and-sanctions/> (дата звернення 20.11.2025). ¹¹⁵ Білоус О. Зниження ЄС стелі ціни на російську нафту до 47,6 доларів набуло чинності. РБК-Україна. 2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/znizhennya-es-steli-tsini-rosiysku-naftu-1756889188.html> (дата звернення 20.11.2025).

¹¹⁶ Росія обійшла цінові обмеження на нафту, послабивши ефект санкцій США – звіт аудиторів. БУКВІ. 2025. URL: <https://bukvy.org/rosiya-obijshla-tsinovi-obmezhennya-na-naftu-poslabyvshy-efekt-sanktsij-ssha-zvit-audytoryv/> (дата звернення 20.11.2025).

критичних компонентів (понад 22 млрд доларів у 2023 році) підтверджує, що ефективність експортного контролю була скомпрометована, і для її відновлення необхідний значно агресивніший тиск на посередників¹¹⁷.

Аналіз секторального впливу підтверджує стратегічний вибір Кремля: пріоритет мілітаризації над цивільною економікою. Незважаючи на здатність

обходити санкції для імпорту військових компонентів¹¹⁸, високотехнологічні цивільні сектори (особливо авіація та автопром) демонструють незворотну деградацію¹¹⁹.

Ця різниця у стійкості свідчить про те, що мобілізаційна економіка РФ свідомо спрямовує обмежені доларові та технологічні ресурси, доступні через обхідні схеми, виключно на підтримку ВПК. Санкції, навіть незважаючи на частковий обхід, успішно знижують довгострокову економічну стійкість та якість життя населення, перетворюючи російську федерацію на державу, що фінансує військове виробництво ціною деградації внутрішньої високотехнологічної інфраструктури.

Хоча російська економіка завдяки військовому стимулюванню не зазнала миттєвого краху, як прогнозувалося на початку агресії, темпи її розвитку практично зупинилися. Міністр фінансів США Скотт Бессент влучно описав ситуацію як перегони між стійкістю української армії і стійкістю російської економіки. Економісти зазначають, що «економічна вечірка 2023-2024 років» закінчилася, частково через те, що уряд путіна розпочав фіскальну консолідацію, відходячи від стимулювання витрат на рівні 5% ВВП у 2023 році¹²⁰.

Це уповільнення вже впливає на ринок праці, проявляючись у послабленні випадків, коли заробітні плати нових співробітників помітно знижуються: якщо

¹¹⁷ Виклики у сфері експортного контролю: Як Росія продовжує імпортувати компоненти для свого військового виробництва. Kyiv school economics. 2024. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/vikliki-u-sferi-eksportnogo-kontrolyu-yak-rosiya-prodovzhuye-importuvati-komponenti-dlya-svogo-viyskovogo-virobnitstva/> (дата звернення 20.11.2025).

¹¹⁸ Там само.

¹¹⁹ Ведмеденко І. Санкції боляче б'ють по авіації РФ: додаткові витрати ляжуть на плечі росіян. Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН. 2025. URL: <https://www.unian.ua/economics/transport/sankciji-bolyache-b-yut-po-aviaciji-rf-dodatkovyi-vitrati-lyazhut-na-plechi-rosiyan-13176849.html> (дата звернення 20.11.2025).

¹²⁰ Тамалій І. Вечірка закінчилася: як економіка РФ перебуває на плаву попри численні санкції. ФАКТИ ICTV. 2025. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20250921-vechirka-zakinchylasya-yak-ekonomika-rf-perebuyaye-na-plavu-porpy-chyslenni-sankcziyi/> (дата звернення 20.11.2025).

з вересня по грудень 2024 року воно становило 4,2% у номінальному вираженні, то за перші три місяці 2025 року – лише 2.2%¹²¹. Знижується і зростання реальних доходів населення. Хоча деякі росіяни зберігають відчуття фінансової

стабільності, це відчуття оманливе, оскільки номінальне зростання доходів не встигає за інфляційним тиском, спричиненим військовими витратами. Це означає, що незважаючи на зовнішню видимість, купівельна спроможність громадян продовжує знижуватися.

Одним із найбільш прямих та загрозливих соціальних наслідків санкцій є криза в системі охорони здоров'я, яка напряду впливає на якість життя і навіть тривалість життя населення. Головне управління розвідки Міноборони України повідомило про гострий дефіцит медичних препаратів у росії. У зв'язку з цим Міністерство охорони здоров'я рф зобов'язало регіони створювати недоторканий запас лікарських засобів на чотири місяці¹²².

Ситуація критична, також, і через фундаментальну залежність: росія не виробляє сучасних лікарських засобів, натомість має лише лінії з розфасовки імпорту¹²³. Це робить фармацевтичну галузь вкрай вразливою до санкцій на постачання сировини та готової продукції. Навіть антикоагулянти, як-от Effient (прасугрель), виробництва західних компаній, стають дефіцитними¹²⁴.

Криза посилюється не лише через західні обмеження, але й через опосередкований вплив вторинних санкцій. Китайські компанії, побоюючись потрапити під американські обмеження, почали призупиняти постачання сировини для фармацевтичних засобів до росії¹²⁵. Це є ескалацією ризиків, оскільки якщо західні обмеження стосуються брендів та високотехнологічних

¹²¹ Росія обійшла цінові обмеження на нафту, послабивши ефект санкцій США – звіт аудиторів. БУКВИ. 2025. URL: <https://bukvy.org/rosiya-obijshta-tsinovi-obmezheniya-na-naftu-poslabyvshy-efekt-sanktsij-ssha-zvit-audytoriv/> (дата звернення 20.11.2025).

¹²² Богданьок О. У РФ виник дефіцит медпрепаратів, планові операції переносять – розвідка. СУСПІЛЬНЕ НОВИНИ. 2022. URL: <https://suspilne.media/315780-u-rf-vinik-deficit-medpreparativ-planovi-operacii-perenosat-rozvidka/> (дата звернення 20.11.2025).

¹²³ Там само.

¹²⁴ Салата О. Ліки для агресора – ThePharmaMedia. Перший незалежний фармацевтичний бізнес-портал – ThePharma.Media. 2024. URL: <https://thepharma.media/uk/specials/lekarstva-dlya-agressora> (дата звернення 20.11.2025).

¹²⁵ Андрусів Дз. У росіян з'явилася нова серйозна проблема: чому смертей стане більше. 24 Канал. 2024. URL: https://24tv.ua/liki-rosiyi-mozhut-stati-rozkishshy-shho-zumovilo-tsi-problemi_n2661387 (дата звернення 20.11.2025).

препаратів, то дії Китаю підривають можливість виробляти навіть найпростіші генерики. Як зазначають експерти, в результаті ліки проти важких недуг стануть

для росіян «розкішню», а зростання смертності – реальним наслідком. Через дефіцит препарати різко зростають у ціні, а планові операції в лікарнях переносяться на невизначений термін, оскільки медикаменти надаються лише тим, хто потребує невідкладного оперативного втручання¹²⁶.

Попри економічні проблеми, внутрішньополітична стійкість Російської Федерації на даний момент залишається високою. Основною опорою цієї стійкості є особистий імідж в. путіна та абсолютна довіра до нього з боку значної частини населення, що є основою суспільного договору та елітного консенсусу¹²⁷.

Протестні настрої в суспільстві низькі, а елітний розкол вважається незначним¹²⁸. Режим успішно нейтралізує соціальне невдоволення шляхом фінансових стимулів, зокрема високих виплат військовослужбовцям, та підтримання номінального зростання зарплат, що створює тимчасове відчуття фінансової стабільності. Фінансова система, підкріплена незамороженими резервами ЦБ, здатна запобігти гострій фінансовій паніці, що могла б спровокувати масове невдоволення. Ефект санкцій – це довгостроковий тренд, який не створює безпосередньої загрози режиму у перспективі 1–2 років.

Незважаючи на загальну лояльність, аналіз виявляє ключові точки напруги та вразливі групи, які можуть стати джерелом якісних політичних змін. Найбільш постраждалими від поточної ситуації та здатними до протесту є молодь до 30 років та середній міський клас¹²⁹.

Ці групи є основними жертвами технологічної ізоляції, яка обмежує їхні кар'єрні та життєві можливості (особливо в ІТ-секторі та високотехнологічних

¹²⁶ Богданьок О. У РФ виник дефіцит медпрепаратів, планові операції переносять – розвідка. СУСПІЛЬНЕ НОВИНИ. 2022. URL: <https://suspilne.media/315780-u-rf-vinik-deficit-medpreparativ-planovi-operacii-perenosat-rozvidka/> (дата звернення 20.11.2025).

¹²⁷ Команда UIF. Санкції проти РФ: що насправді може зламати режим Путіна. Український інститут майбутнього. 2022. URL: <https://uifuture.org/publications/sankcziyi-proty-rf-shho-naspravdi-mozhe-zlamaty-rezhym-putina/> (дата звернення 20.11.2025).

¹²⁸ Там само.

¹²⁹ Там само.

галузях), а також відчують репресивний тиск. Величезний розрив між

молоддю та старшим поколінням є слабким місцем російської політичної системи.

Крім того, існує накопичення прихованих регіональних криз. Система управління, де регіональні керівники відіграють роль так званих “парашутистів” – ставлениками центру, які відсікають місцеві політичні та фінансові групи від ухвалення рішень – забезпечує повну лояльність Кремлю. Хоча це забезпечує політичну стабільність, вона також ізолює центральну владу від регіональних економічних проблем. Наслідки технологічної деградації, проблеми з логістикою та гостра нестача медикаментів у регіонах накопичуються без адекватного механізму трансляції невдоволення на федеральний рівень. Це створює високий ризик раптової, несподіваної кризи, коли накопичений соціальний тиск досягне критичної маси.

Отже, міжнародні санкції проти росії функціонують як механізм повільної, але незворотної технологічної та гуманітарної деградації, а не як інструмент швидкого економічного колапсу. Російський режим демонструє адаптивність у короткостроковій перспективі, успішно перенаправляючи ресурси на військові потреби, це фінансується за рахунок інфляції (як форми соціального оподаткування) та зовнішньоторговельних поступок, зокрема Китаю. Соціальна стабільність зберігається, підтримувана персональною довірою до керівництва та фіскальним стимулюванням ВПК. Однак якість життя незворотно знижується. Це проявляється через збільшення ризиків для здоров'я і зростання смертності внаслідок гострого дефіциту медичних препаратів у росії та обмеження кар'єрних можливостей, що каталізує відтік людського капіталу.

3.3 Альтернативи санкціям як інструменту міжнародної політики

Враховуючи обмеження економічного примусу, ефективне міжнародне реагування вимагає переходу до парадигми Комплексної державності. Ця стратегія передбачає скоординоване використання всіх доступних інструментів, включаючи несанкційні, такі як юридичний тиск, дипломатичні стимули та

інформаційна боротьба, щоб посилити економічне стримування. Координація між країнами G7 є критично важливою для застосування цих інструментів, особливо тих, що спрямовані на ескалацію витрат для РФ нижче порогу конвенційної війни¹³⁰.

Юридична державність використовує міжнародне право не лише для досягнення справедливості, але й як стратегічний інструмент політичного стримування, що підвищує персональні та репутаційні витрати російського керівництва.

Міжнародний кримінальний суд (МКС) має юрисдикцію розслідувати найтяжчі злочини – воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид в Україні. Видача ордерів на арешт російських лідерів, включаючи президента В. Путіна, посилює міжнародний статус рф як «глобального ізгоя». Цей юридичний тиск, хоча й не є санкцією, обмежує міжнародну мобільність лідерів, про що свідчить пропуск Путіним саміту G20¹³¹.

У відповідь на ці дії росія прийняла закон, який криміналізує допомогу міжнародним органам, зокрема МКС та будь-яким ад-хок трибуналам, що може каратися до п'яти років ув'язнення¹³². Це є прямою спробою підірвати міжнародні зусилля із забезпечення відповідальності.

Паралельно, для подолання проблеми юрисдикції над злочином агресії, проводиться робота щодо створення Спеціального Трибуналу. Цей трибунал створюється в рамках Ради Європи і матиме мандат переслідувати високопосадовців, відповідальних за планування та ініціювання злочину агресії. Трибунал доповнюватиме роботу МКС, і зусилля спрямовані на те, щоб зробити цей механізм глобальним, залучаючи країни Глобального Півдня (Латинської Америки, Африки та Азії), як це продемонструвало приєднання Коста-Рики. На відміну від мирних переговорів, які зосереджені на припиненні

- ¹³⁰ Harnik A. Russia's Shadow War Against the West. Center for strategic&international studies. 2025. URL: <https://www.csis.org/analysis/russias-shadow-war-against-west> (дата звернення 20.11.2025). ¹³¹ Ferragamo M., Klobucista C. The Role of the ICC. Council on Foreign Relations. 2025. URL: <https://www.cfr.org/background/role-icc> (дата звернення 20.11.2025).

¹³² Russia: Law Targets International Criminal Court. Human Rights Watch. 2023. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/05/05/russia-law-targets-international-criminal-court> (дата звернення 20.11.2025).

воєнних дій, ці механізми правосуддя є довгостроковими зусиллями, спрямованими на зміцнення верховенства права та покарання за найтяжчі злочини¹³³.

Альтернативи санкціям також включають використання механізмів міжнародного посередництва та моніторингу прав людини. Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) активувала так званий Московський механізм для вирішення проблеми свавільного затримання Росією цивільних українців на тимчасово окупованих територіях. Цей механізм дозволяє групі незалежних міжнародних експертів проводити розслідування, встановлювати факти та бути посередниками, що є важливим інструментом міжнародного тиску, який не залежить від традиційних економічних обмежень¹³⁴. Водночас, минулий досвід, такий як робота Тресторонньої контактної групи (ТКГ), заснованої ОБСЄ у 2014 році, демонструє обмеження посередництва, коли одна зі сторін не готова до діалогу. У рамках ТКГ, незважаючи на існування робочих груп з політичних, безпекових, соціально-економічних та гуманітарних питань, російська сторона систематично блокувала пропозиції, наприклад, щодо створення додаткової робочої групи з питань кордону¹³⁵. Це підкреслює, що посередництво є альтернативою, але його ефективність залежить від політичної волі учасників.

До прямих альтернатив продовження санкційного тиску можна віднести і економічні стимули, які можуть бути використані як потужний дипломатичний важіль для зміни поведінки. Політики повинні не лише застосовувати покарання,

¹³³ Країни Латинської Америки, Африки та Азії запрошують доєднатися до Спеціального трибуналу щодо злочину агресії Росії та інших міжнародних механізмів ZMINA. ZMINA. 2025. URL: <https://zmina.info/news/krayiny-latynskoyi-ameryky-afryky-ta-aziyi-zaproshuyut-doyednatysya-do-speczialnogo-trybunalu-shhodo-zlochynu-agresiyi-rosiyi-ta-inshyh-mizhnarodnyh-mehanizmiiv/> (дата звернення 20.11.2025).¹³⁴

Ярема О. Кулеба: завдяки механізму ОБСЄ вдасться встановити справжні масштаби злочину окупантів на окупованих територіях. detector.media. 2024. URL: <https://detector.media/infospace/article/223665/2024-02-29-kuleba-zavdyaky-mekhanizmu-obsie-vdastsya-vstanovyty-spravzhni-masshtaby-zlochynu-rosiyan-na-okupovanykh-terytoriyakh/> (дата звернення 20.11.2025).

¹³⁵ Залучення ОБСЄ до процесу врегулювання російсько-українського конфлікту. Постійне представництво

але й стежити за ознаками, що Москва готова здійснити значні зміни, які б виправдовували послаблення або навіть зняття санкцій¹³⁶.

У контексті потенційних мирних угод, США та партнери G7 можуть запропонувати повне скасування санкцій та інших обмежувальних заходів, таких як дозвіл на повернення російської нафти на світовий ринок, в обмін на виконання мирної угоди та надання безпекових гарантій. Такий стимул є привабливим, оскільки він пропонує режиму, який страждає від економічної ізоляції, шанс на відновлення економіки, що може бути ціннішим, ніж продовження конфлікту¹³⁷.

Обговорення механізмів зняття санкцій та визначення “заохочень” вже є частиною дипломатичного процесу. Наприклад, проводилися консультації у Женеві за участю представників США, України, Франції, Німеччини та Великої Британії для “оновлення та уточнення” мирного плану, а також неформальні зустрічі лідерів ЄС¹³⁸. Прозора логіка, яка пояснює, як саме Росія може змінити свою поведінку для зняття покарання, є бажаною для забезпечення ефективності стримування¹³⁹.

Надання надійних безпекових гарантій Україні, в які залучені ключові міжнародні партнери (США, Велика Британія, Франція, Туреччина), є життєво важливою складовою стратегії стримування, яка доповнює або замінює елементи санкційного тиску. Залучення США як найбільшого контрибутора до бюджету НАТО, та Туреччини, яка контролює Босфор, забезпечує геополітичну вагомість таких гарантій¹⁴⁰.

¹³⁶ Smart C. Economic Constraints on Russian Foreign Policy. Council on Foreign Relations. URL: <https://www.cfr.org/report/economic-constraints-russian-foreign-policy> (дата звернення 20.11.2025). ¹³⁷ Atlantic Council experts. Twenty questions (and expert answers) about the negotiations to end Russia’s war in Ukraine. Atlantic Council. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/twenty-questions-and-expert-answers-about-the-negotiations-to-end-russias-war-in-ukraine/> (дата звернення 20.11.2025). ¹³⁸ ECOS. Outcome of the informal EU leaders’ meeting of 24 November 2025. Epthinktank. URL: <https://epthinktank.eu/2025/11/28/outcome-of-the-informal-eu-leaders-meeting-of-24-november-2025/> (дата звернення 20.11.2025).

¹³⁹ A. RADIN, A. DEMUS, K. MARCINEK. Understanding Russian Subversion Patterns, Threats, and Responses. Expert Insights. 2022. URL:

При розробці геополітичної стратегії в регіоні необхідно враховувати уроки минулого: Сполучені Штати повинні утримуватися від надання зобов'язань сусідам росії (особливо Україні та Грузії), які вони не можуть виконати, оскільки «надмірні обіцянки», такі як щодо членства в НАТО, можуть призвести до прорахунків і мати жахливі наслідки¹⁴¹. Політика має бути зваженою та підкріпленою реальними ресурсами.

Альтернативи санкціям у сфері культурного та освітнього впливу повинні безпосередньо протидіяти державному апарату індоктринації. Наразі кремль використовує вищу освіту та школи для «перевиховання» російського суспільства в націоналістичному та консервативному дусі, перетворюючи університети на центри безкомпромісної індоктринації. Ця «позитивна» візія Кремля, що вкорінює ненависть та націоналізм, становить глибшу загрозу, ніж просте політичне придушення, забезпечуючи режиму довгострокову стійкість.

У зв'язку з цим, політикам необхідно бути обережними щодо застосування повних академічних або культурних бойкотів. Хоча тисячі компаній вийшли з ринку рф, повна ізоляція може бути контрпродуктивною, оскільки вона посилює контроль кремля над освітнім простором і полегшує індоктринацію. Натомість, досвід показує, що найефективнішими інструментами для сприяння внутрішній трансформації існують міжлюдські обміни і фінансова підтримка місцевих низових громадських проєктів, які створюють альтернативний культурний продукт і підвищують згуртованість.

Висновок до розділу 3

Економіка НДР була побудована за моделлю командної економіки, з державним плануванням, встановленням цін та майже повною державною власністю на засоби виробництва. Порівняно з іншими країнами Східного Блоку, НДР мала вищий рівень життя, але вона катастрофічно відставала від ФРН, де

¹⁴¹ E. Rumer, R. Sokolsky. Thirty Years of U.S. Policy Toward Russia: Can the Vicious Circle Be Broken?. Carnegie Endowment for International Peace. URL: <https://carnegieendowment.org/research/2019/06/thirty-years-of-us-policy-toward-russia-can-the-vicious-circle-be-broken?lang=en> (дата звернення 20.11.2025).

свобода, приватна власність та верховенство права виявилися значно ефективнішими для зростання. Продовження екстракції та пріоритет важкої промисловості над споживчим сектором створили хронічний дефіцит високоякісних споживчих товарів.

Тривалий економічний тиск та неефективність планової системи призвели до продовження соціальних труднощів. На відміну від Західної Німеччини, де нормування їжі було переважно скасовано на початку 1950-х років, у НДР воно тривало до травня 1958 року, а контроль над деякими продуктами, такими як певні види м'яса, залишався до 1967 року. Це було спричинено постійними проблемами з постачанням, загостреними колективізацією сільського господарства.

Хронічний дефіцит і економічна політика, що вимагала надмірного напруження від працівників, призвели до гострого соціального конфлікту. Справжня соціальна ціна тривалої ізоляції та планової економіки в НДР проявилася не стільки у відсутності базових потреб, скільки у хронічній нестачі матеріальних комфортів і якісних товарів порівняно з ФРН.

Проте, в довгостроковій перспективі демографічний шок створив потужний ефект масштабу. Приплив кваліфікованої робочої сили та зростання населення стимулювали індустріалізацію, особливо в сільських районах, куди були розселені біженці.

Критичний аналіз показує, що керівництво рф інституціоналізувало відкрите відкидання шляху вестернізації, який був запропонований моделями розвитку, що виникли після розпаду Радянського Союзу. Ця інституціоналізація відмови від економічної співпраці із Заходом і перкординація на Схід означає, що альтернативні інструменти впливу мають бути спрямовані не лише на економічні, а й на політичні та ідеологічні цілі, щоб підірвати внутрішню

легітимність режиму. Крім того, дії президента в. путіна нагадують, що націоналістичні цілі в москві можуть переважати економічну логіку, що ускладнює застосування суто економічного примусу.

64

Довгострокова траєкторія росії передбачає поглиблення демографічної кризи та еміграції, а також значне зниження рівня та якості життя відносно розвинутих країн. Невідвротна технологічна деградація, ілюстрована втратою майже половини цивільного авіапарку до 2030 року та нездатністю замінити критичне промислове програмне забезпечення, гарантує, що цей негативний тренд буде посилюватися.

Найімовірніше, що соціальна криза в росії не виникне з масового голоду, а зі збігу обставин, що впливають на міський середній клас і буде включати: згорання фіскальних стимулів та подальше уповільнення зростання реальних доходів; відчутне погіршення цивільної безпеки й критичної інфраструктури, таке як медичні кризи та авіакатастрофи, які є прямим наслідком технологічної ізоляції; поглиблення розриву між молоддю та старшим поколінням на тлі відсутності соціальних ліфтів.

Проведений аналіз свідчить, що санкції, хоч і є потужним інструментом, самі по собі не можуть швидко змусити авторитарний режим рф змінити свою стратегічну поведінку, оскільки націоналістичні цілі можуть переважати економічну логіку. Отже, стратегічна ефективність вимагає переходу до Комплексної Державності, де несанкційні інструменти (юридична, інформаційна та дипломатична державність) – комплементарні до економічного стримування.

Ключовий принцип полягає в тому, щоб альтернативи посилювали слабкі місця санкційного режиму. Якщо економічна ізоляція довгострокова, то юридичний тиск з боку МКС і Трибуналу та гібридні операції мають підвищувати негайні політичні, репутаційні та особисті витрати для російських лідерів. При цьому політика має бути послідовною, завжди поєднуючи жорсткі примусові методи (санкції в поєднанні з правосуддям) з чітко визначеним «залученням» (перспектива умовного поступового скасування санкцій) в обмін

РОЗДІЛ 4.

МОДЕЛІ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ: НІМЕЧЧИНА ТА МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ ДЛЯ РОСІЇ

Сьогодні досить чітко невідомо, якими можуть бути політичні, економічні та соціальні моделі відновлення держави-агресора після поразки у бойових діях або внутрішньої трансформації. Досвід післявоєнної Німеччини є одним із найбільш відомих прикладів успішної демократизації, демілітаризації та економічного відновлення після поразки у війні. З точки зору порівняння Німеччини із росією, то можна оцінити, які елементи можуть бути адаптовані до держави-агресора, а які є неефективними.

Відбудова Німеччини стала можливою завдяки системі підтримки союзників, зокрема плану Маршала та зовнішнього контролю за відбудовою. Наразі ж невідомо, яку роль будуть відігравати міжнародні суб'єкти у потенційній трансформації росії та чи буде цей сформований союз держав ефективним у вимірі контролю та модернізації політичної системи держави агресора. Значною проблемою є також і питання демілітаризації та денацифікації, адже повоєнна Німеччина прийшла жорсткі заходи щодо обеззброєння та ідеологічної переорієнтації населення. У випадку ж росії масштаби пропаганди та культу насильства формують нові проблеми, пов'язані із тим, які інструменти можуть бути ефективними, аби зменшити ідеологічний вплив імперії та позбавити росіян агресивної ідеології.

У спільному комюніке, підписаному на Ялтинській конференції, зазначалося, що головною метою союзників було «знищення німецького мілітаризму та нацизму і створення гарантії того, що Німеччина більше ніколи не зможе порушити мир у всьому світі. Ми сповнені рішучості [...] знищити нацистську партію, нацистські закони, організації та установи; усунути будь-

який нацистський та мілітаристський вплив з державних установ та з культурного та економічного життя німецької нації».¹⁴²

Після Другої світової війни Німеччина стала єдиною країною на континенті, де спостерігалось зростання населення, оскільки кількість етнічних німецьких біженців, переважно зі Східної Європи, перевищила кількість німецьких громадян, які загинули під час війни. Ці вимушені мігранти швидко змінили Німеччину – вона стала толерантнішою, гнучкішою і, звичайно, багатшою. Іноземні гроші та нові працівники створили економічне диво в Німеччині, яке повністю змінило країну. Однак інтеграція не була гладкою, державна політика не завжди була послідовною, а місцеве населення не вітало іноземців.

«Більшість німців, які прибули до Німеччини наприкінці Другої світової війни, були біженцями або жертвами етнічних чисток у сусідніх країнах», – зазначає професор Міхаель Шварц з Інституту сучасної історії в Мюнхені та Берліні. Це те, що відрізняє нас від нинішньої ситуації в Україні, де ми продовжуємо спостерігати переважно політичну еміграцію з Криму та біженців від конфлікту на Донбасі, але етнічні чистки, принаймні, поки що не очікуються.

Першими біженцями в Західній Німеччині були німці, які втекли зі східних територій Німеччини до приходу Червоної Армії. Ці 2-3 мільйони біженців зі Східної Німеччини пізніше змішалися з набагато більшою хвилею міграції. Перепис населення 1950 року у двох новостворених німецьких державах зафіксував населення у 12 мільйонів. Це були переважно так звані “східні німці”, громадяни Німецького Рейху, яких вигнали з земель, що опинилися переважно у Польщі та частково у складі Радянського Союзу – Сілезії, Померанії та Східної Пруссії. Ця група була найбільшою, налічуючи близько 8-9 мільйонів осіб. До них приєдналися вигнанці з Чехословаччини – близько 3 мільйонів осіб.¹⁴³

¹⁴² Котубей-Геруцька О. Концтабори у кіно, перепоховання закатованих, провина: як відбувалася денацифікація Німеччини після Другої світової. Суспільне. Культура. 5 березня 2024. URL: <https://suspilne.media/culture/692762-konctabori-u-kino-perepohovanna-zakatovanih-provina-ak-vidbuvalasa-denacifikacia-nimeccini-pisla-drugoi-svitovoi/> (дата звернення 20.11.2025).

¹⁴³ Щур М. Німецькі вигнанці після Другої світової відродили Німеччину, хоча приймали їх неохоче – історик.

Значною проблемою післявоєнної відбудови Німеччини була також і різниця у поглядах та ідентичності жителів ФРН та НДР. Процеси формування національної ідентичності у ФРН та НДР завжди відбувалися в умовах конфлікту та протистояння не лише між двома Німеччинами, які по суті залишалися двома державами однієї нації, але й між двома радикально протилежними системами – комунізмом і капіталізмом, які були непримиренними ворогами Холодної війни. Тому як у зовнішній, так і у внутрішній політиці Федеративна Республіка Німеччина та НДР постійно залежали від політики Сполучених Штатів та СРСР. Повоєнна Західна Німеччина, як ніколи раніше до 1945 року, була інтегрована в західноєвропейський культурний мейнстрім.

З другої половини XX століття Федеративна Республіка Німеччина опинилася в постійній залежності від Сполучених Штатів, що проявлялося по різному. Так, одразу після закінчення Другої світової війни Федеративна Республіка Німеччина була окупована військами союзників, хоча військова окупація, яка завершилася підписанням Паризької угоди в 1955 році, набула інших форм і проявів. Внутрішня та зовнішня соціально-економічна, військова та гуманітарна політика Федеративної Республіки Німеччина залишалася залежною від Заходу. Внаслідок цієї залежності ідентичність Федеративної Республіки Німеччина формувалася на трьох рівнях. По-перше, Федеративна Республіка Німеччина як держава була продуктом холодної війни. Тому формування західнонімецької політичної культури та національної ідентичності базувалося на протистоянні комунізму. Західні партнери сприймали Федеративну Республіку Німеччина як сильний антикомуністичний оплот. Незважаючи на те, що частина Німеччини – НДР – залишалася по той бік «залізної завіси», західні німці навчилися палко ненавидіти комунізм та всі його досягнення. Тому, як стало очевидним одразу після возз'єднання Німеччини,

громадяни Федеративної Республіки Німеччина не сприймали та не заперечували всю історію НДР як невдалу, непотрібну та злу.¹⁴⁴ У післявоєнній

відбудові Німеччині чи не найважливішу роль відіграв план Маршалла, у якому було передбачено надання міжнародної допомоги, спрямованої на розвиток економіки та промисловості переможеної держави. Наслідки війни включали не лише падіння морального духу та відчай, а й стрімку інфляцію, яка знецінила доходи, валюти та заощадження. У Німеччині та Австрії різке зростання цін призвело до накопичення запасів, формування «чорних» ринків та соціальних заворушень. Зростання цін та падіння виробництва сприяли поширенню бідності та песимізму, а отже, політичного екстремізму. Вплив та кількість місцевих комуністичних партій зростали, особливо у Франції, Італії та Греції, як реакція невдоволеного населення нерегульованим капіталізмом. Небезпечні економічні, політичні та психологічні обставини 1947 року спонукали Сполучені Штати до безпрецедентних дій та контрповстанської операції Джорджа Кетлетта Маршалла. Офіційний Вашингтон припускав можливість повного краху європейської економіки, подібного до Великої депресії у Сполучених Штатах. До червня 1947 року складні економічні умови та загрозливі політичні тенденції переконали владу США в необхідності вжити заходів. О. Нестор зазначає, що план Маршалла був радше результатом тривожних передчуттів, ніж вагомим, незаперечним доказом неминучого занепаду Західної Європи.¹⁴⁵

За словами О. Сохацької та Ю. Чопика, основними геополітичними міркуваннями, які спонукали Сполучені Штати розробити та впровадити план Маршалла, були загроза комунізму у Східній Європі, критично високий рівень бідності в Західній Європі та бажання утвердити себе як лідера у «вільному світі». Численні джерела вказують на те, що поширення комунізму за межами

¹⁴⁴ Трегуб О. Формування колективної ідентичності у ФРН та НДР (1945-1990). Науковий вісник Ужгородського університету. 2010. Вип. 14. С. 242. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7f4d94ee-296b-4b53-ba01-8b3d00f97185/content> (дата звернення 20.11.2025).

¹⁴⁵ Нестор О. Особливості Плану Маршалла в контексті його економічного аспекту і переваг та недоліків реалізації. Фінанси України. 2022. Вип. 9. С. 82. URL: https://finukr.org.ua/docs/FU_22_09_079_uk.pdf (дата звернення 20.11.2025).

Радянського Союзу було ключовим фактором у рішенні американських чиновників впровадити програму економічної допомоги. Творці програми

публічно наголошували, що важкі умови в Європі були ключовим фактором у розробці та впровадженні плану. Хоча деякі американські політики, можливо, переслідували альтруїстичні цілі, аналіз численних джерел показує, що Сполучені Штати прагнули покращити економічні умови в Європі та посилити її інтеграцію, щоб збільшити кількість прихильників капіталістичного порядку. Економічні відмінності між Західною та Східною Німеччиною (прозахідною та прорадянською відповідно) демонструють те, чого Сполучені Штати намагалися досягти за допомогою цього плану. Люди у Східній Європі на власні очі бачили наслідки політичної свободи та економічної інтеграції на Заході, і зрештою багато з них приєдналися до цієї спільноти.¹⁴⁶

Ключовим елементом успіху «Плану Маршалла» була співпраця німецького уряду зі Сполученими Штатами. Ця співпраця виявилася ефективною не лише у фінансовому плані, а й у плануванні довгострокової економічної стратегії. Значення «Плану Маршалла» також полягало у запровадженні ринкових реформ, які забезпечили економічну свободу, конкуренцію та приватне підприємництво, що відіграло значну роль у подальшому економічному зростанні Німеччини. Реалізація «Плану Маршалла» призвела до так званого «німецького економічного дива» – періоду швидкого економічного зростання, що розпочався у 1950-х роках і призвів до появи однієї з найсильніших економік Європи. Цей німецький досвід ілюструє, як ефективна фінансова підтримка та міжнародна співпраця можуть сприяти швидкій відбудові та сталому розвитку економіки після періодів значних руйнувань під час війни.¹⁴⁷

— ¹⁴⁶ Сохацька О., Чопик Ю. План Маршалла: геополітичні передумови та економічний вплив на країни-учасниці. Журнал європейської економіки. 2023. Вип. 22.2. С. 230. URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1658> (дата звернення 20.11.2025).

¹⁴⁷ Вовчак О., Ярошенко О. Застосування досвіду повоєнного економічного відновлення Німеччини, Японії та південної Кореї до реалій України. Економіка і регіон/Economics and region. 2024. Вип. 1 (92). С. 214. URL: <https://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/3331> (дата звернення 20.11.2025).

Завдяки міжнародній підтримці Німеччина змогла досить швидко

відродити власну економіку та повністю трансформувати стратегію державного розвитку. Незважаючи на складну економічну ситуацію, уряд Німеччини вирішив розпочати процес реконструкції з деконструкції нацистської системи командної економіки та розробки принципово нової економічної моделі – соціальної ринкової економіки, теоретичні основи якої розробили представники Фрайбурзької школи неолібералізму Вальтере Ойкене, Людвіг Ерхард, Вільгельм Репке та інші. Водночас економічна політика уряду була спрямована не лише на вирішення нагальних економічних проблем, а й на досягнення довгострокової стратегічної мети – забезпечення економічної незалежності держави. Головним натхненником та ініціатором впровадження моделі соціальної ринкової економіки був керівник Спеціального відділу грошей та кредиту Економічної ради «Бізон», професор Мюнхенського університету Л. Ерхард, який з 1945 року очолював Міністерство економіки Баварії, а також був консультантом американського військового губернатора зони Луціуса Д. Клея. Л. Ерхард, як представник Фрайбурзької школи неолібералізму (у німецькому варіанті ордолібералізму, назва якого походить від німецького слова *Ordnung*, що має багатогранне тлумачення – «порядок», «уряд», «регулювання», «організація»), вважав ідеальною моделлю побудови ефективної економічної системи соціально орієнтований ринок, заснований на державі, що забезпечує свободу приватної ініціативи в рамках природного порядку та правових норм, що сприяють розвитку конкуренції. Реалізуючи ордоліберальну доктрину соціально орієнтованої ринкової економіки, уряд визначив лібералізацію та дерегуляцію всіх сфер економічного життя стратегічними пріоритетами економічної політики.¹⁴⁸

Основними елементами моделі розвитку «соціальної ринкової економіки», запропонованої Л. Ерхардом, були:

¹⁴⁸ Супрун Н. Ресурси та механізми повоєнного відновлення Західної Німеччини (1945–1962 pp.). Історія нар. госп-ва та екон. думки України. 2022. Вип. 55. С. 48-49. URL: https://ingedu.org.ua/docs/IN_2022_55_039.pdf. (дата звернення 20.11.2025).

– високий рівень добробуту всіх груп населення, високий рівень споживання, що стимулює виробництво;

– стимулювання вільної ринкової конкуренції та розвиток приватного підприємництва. Із серйозним матеріальним руйнуванням економіки почалося оновлення виробничого капіталу, що забезпечувало високу продуктивність праці;

– активна роль держави у забезпеченні соціального захисту вразливих груп населення (безробітних, малозабезпечених), підтримка здійснювалася через субсидії для окремих галузей промисловості (сільського господарства, гірничодобувної промисловості та суднобудування). Крім того, вживалися спеціальні заходи для запобігання надмірній концентрації виробництва та капіталу, щоб уникнути утворення монополій.

Модель соціальної ринкової економіки, запропонована Л. Ерхардом, продемонструвала успішне поєднання економічної та соціальної політики, яку може реалізувати держава. Історія економічного відновлення Німеччини після Другої світової війни є одним із прикладів найуспішнішого та найефективнішого використання позикових коштів, реалізації ідеї економічної лібералізації, що передбачає збалансовану участь держави в економічному житті.¹⁴⁹

Розглядаючи зовнішньополітичні фактори післявоєнної перебудови росії, варто звернути увагу також і на міжнародну ізоляцію держави-окупанта, адже росія має повністю відчувати на собі наслідки руйнування української інфраструктури. Цього можна досягти за допомогою впровадження жорстких санкцій, обмеження доступу держави-окупанта до міжнародних ринків та технологій, а також мінімізації контакту росіян із світовою спільнотою.

На основі аналізу історичного досвіду перебудови Німеччини після війни можна також спрогнозувати сценарії розвитку росії після закінчення російсько-української війни. Можливою може стати консервація режиму, адже поразка росії не призведе до суттєвих змін, а режим диктатури може стати лише

¹⁴⁹ Вітер О, Килин О. Європейські стратегії післявоєнної відбудови економіки. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2023. Вип. 16. С. 19. URL: <http://tnv-econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/354>.

жорсткішим, що спричинить економічну стагнацію, а також зростання рівня внутрішнього насильства серед звичайних росіян.

Крім того, поразка росії у війні спричинить зміну верхівки влади, проте не принесе значних демократичних змін. Закінчення російської війни лише продовжить авторитаризм влади у росії, проте, можливо, він буде більш помітним і не настільки агресивним. Невизначеним чинником також і буде повільне зняття санкцій з росії, оскільки невідомо, як держава зреагує на цей сценарій. Можливим варіантом може стати послаблення амбіцій росії щодо завоювання нових територій. Проте не варто виключати і той факт, що росія є імперіалістичною державою, яка будує свою політику на основі насильства та завоювання. А тому повільне зняття санкцій також може мати і негативні наслідки, зокрема накопичення росією нового ресурсного потенціалу, аби продовжувати війни в Європі.

В умовах нового геополітичного порядку, який сформується у результаті закінчення російсько-української війни, у росії може посилитись роль регіональних еліт, що спричинить відокремлення окремих територій. Повна демократична трансформація суспільства росії є найменш імовірною, проте в теоретичному плані її все ж можна розглядати як можливий наслідок російсько-української війни. Кардинальні реформи: демілітаризація, денацифікація та децентралізація дадуть змогу рф відновити стосунки з Заходом, як це було на прикладі масштабних соціально-економічних реформ Німеччини. Проте, як вже зазначено вище, цей сценарій є найменш імовірним, оскільки політична культура та соціальні настрої російського населення не відповідають цивілізованому демократичному світу, а тому можливість перебудови свідомості росіян у сучасних умовах є майже неможливою.

З огляду на високу здатність рф до адаптації та обходу санкцій, подальша ефективність санкційного режиму буде залежати від посилення двох стратегічних напрямків. По-перше, необхідно посилювати вторинні санкції та націлюватися на посередників, які сприяють обходу. Це інструмент є особливо

Євразійського економічного союзу. По-друге, політичні цілі санкцій мають бути чітко інституціоналізовані. Якщо уроком Німеччини є інтеграція та демократизація, то оцінка ефективності санкцій проти РФ має ґрунтуватися на їхній здатності викликати внутрішній інституційний тиск, що призведе до зміни характеру режиму або, принаймні, до його незворотної відмови від мілітаризму та агресивної зовнішньої політики. Без досягнення структурної зміни, як це було досягнуто у ФРН, санкції ризикують бути сприйнятими лише як інструмент виснаження, а не як інструмент примусової трансформації.

Отже, повністю досвід післявоєнної відбудови Німеччини на Росію прямо переносити не варто. Німеччина після Другої світової війни була повністю окупована, Росію ж ніхто окупувати не буде. Крім того, у військовому арсеналі Німеччини не було ядерної зброї, а німецькі інтелектуали підтримували демократизацію. У Росії ж ми спостерігаємо масову підтримку агресії та постійне залякування ядерною зброєю, а тому про якісь демократичні зміни та перебудову соціального мислення росіян говорити не варто. У Німеччині також існувала демократія ще до часів Гітлера, а от у Росії майже не було історії стабільного парламентаризму, оскільки політика цієї держави будувалася на завоюваннях, імперіалізмі та військовій агресії. Варто також звернути увагу на те, що Захід після Другої світової війни був зацікавлений у відбудові Німеччині як бар'єру проти СРСР. Сьогодні ж жодна з цивілізованих країн світу не зацікавлена допомагати Росії відновлюватись. Умовами, за яких реформи в Росії можуть стати можливими, є поразка держави на полі бою, повне визнання нею відповідальності за вчинені військові злочини, демонтаж пропагандистської машини (майже неможливий фактор у сучасних умовах), міжнародний контроль за безпекою та діями РФ, трансформація політичної культури Федерації, а також економічні реформи та децентралізація.

Висновок до розділу 4

Основними рисами післявоєнної відбудови Німеччини були повна окупація та контроль союзників, що дали змогу успішно реалізувати

74

денацифікацію, демократизацію та економічну реконструкцію. План Маршала та соціально-ринкова економіка продемонстрували високий рівень ефективності поєднання міжнародної фінансової підтримки та внутрішніх реформ. Відмінностями Німеччини після Другої світової війни і росії після російсько-української війни є те, що рф не буде окупована міжнародною коаліцією, а також, скоріше за все, буде відсутня зовнішня адміністрація, яка змогла б контролювати реформи у державі-агресорі. Значною проблемою є наявність у росії ядерної зброї та її величезна територія, що ускладнює пряме застосування німецького сценарію. Крім того, російська політична культура та історія державності значно відрізняються від німецької, адже в країні відсутні стабільний парламентаризм та підтримка демократичних цінностей. Очікуваними проблемами післявоєнної перебудови росії є диктатура та криза транзиту влади, виснаження економічних ресурсів, а також технологічно відсталість, фрагментація населення, зростання ксенофобії та регіонального розколу, а також внутрішньополітичні проблеми, серед яких – міжнародна ізоляція, санкції та обмежений доступ до глобального ринку. Можливими сценаріями розвитку росії після війни є консервація режиму (проте поразка не змінить суттєво авторитарний характер влади); зміна верхівки влади без демократичних реформ (адже авторитаризм частково збережеться, проте, можливо, зменшаться зовнішні агресивні амбіції). Найменш імовірним сценарієм є кардинальні реформи, демілітаризація, денацифікація та інтеграція до світової спільноти. Умовно цей сценарій буде можливим лише за суворого зовнішнього впливу та міжнародного контролю.

75

ВИСНОВКИ

Щоб оцінити точки дотику і розходження між Німеччиною та росією, довелось описати та пояснити історичний досвід обох країн. На відміну від росії, Німеччина пережила радикальне розрив із традицією великодержавності.

Німеччина повністю відкинула нацистську ідеологію, тому була інтегрована в подвійну систему обмеженого суверенітету в НАТО та ЄС. Коли боротьба за панування в Європі змінилася гегемонією США, Німеччина змогла зосередитися переважно на економіці й справедливому розподілі національного доходу. Їй довелось відмовитися від територіальних претензій, забути про нарощування військової могутності та повністю перебудувати зовнішню політику, яка б базувалася не на встановленні домінування над сусідніми країнами, що і зробило повоєнне відновлення Німеччини можливим.

Саме цей розрив із традиційною силовою політикою, інтеграція в міжнародні й транснаціональні альянси дозволило Німеччині отримати більше, а-ніж країна очікувала: довіру між сусідами і партнерами. Німеччина стала вільнішою, безпечнішою та процвітаючішою, ніж будь-коли раніше. Сьогодні це парадигматична «постмодерністська» держава із задоволенням координує і залучає до співпраці країни, які потребують відновлення, як от Україна. Навіть на радикальних периферіях ніхто не закликає повернути Страсбург, Прагу чи Калінінград під контроль Німеччині.

Натомість в росії, закінчення Другої світової війни і розпад Радянського Союзу не призвів до подібної реакції. РФ ніколи по-справжньому не відкривалася для інтеграції в міжнародну систему, яку формували та підтримували Сполучені Штати, і її ніколи не змушували це робити, як це було спочатку з Німеччиною після Другої світової війни. Причиною цього була територіальна та історична залежність росією до своєї історії, як імперії.

Вважаючи себе імпералістичною великою державою, росія все ще прагне максимізувати свій суверенітет і свободу дій. Вона не порівнює себе з такими країнами, як Японія, Індія, Німеччина чи Франція, які інтегрувалися у світову

систему, прийнявши лідерство США. Натомість росія, навіть маючи дуже обмежені енергетичні ресурси (виключення – ядерна зброя), вважає Сполучені Штати еталоном свого положення в міжнародній системі. Москва не прагне глибокої взаємодії з міжнародними інституціями та міжнародними правилами,

вона розглядає їх лише як інструменти для посилення своєї могутності. Важлива лише сила в архаїчному сенсі: здатність змушувати інших робити те, що хочеш ти. Зрештою, все зводиться до військової могутності, де росія наказує, як домінуюча держава в світовому порядку.

Такий світогляд рф може собі дозволити, або вважає, що може собі дозволити, лише через своє становище постачальника енергії в міжнародній економічній системі. Німеччина, ж навпаки, інтегрована в глобальні ланцюги створення вартості. Їй потрібні безпечні торговельні шляхи, стабільна та надійна система міжнародних правил і норм, процвітаючі ринки та добре керовані держави. Німеччина повинна бути привабливою для партнерства з економічних причин. Не випадково німецька влада є м'якою, заснованою на привабливості, а не на підкоренні та силі.

Тож, в процесі дослідження визначено основні процеси політичної, економічної та соціальної перебудови Німеччини після війни, проаналізовано історичний досвід післявоєнної відбудови Німеччини та запропоновано можливі сценарії розвитку росії після завершення війни з Україною. Окреслено моделі та механізми відновлення державності, економіки та соціальної системи післявоєнної Німеччини. На основі порівняльного аналізу визначено, що післявоєнна Німеччина досягла значного успіху завдяки міжнародній допомозі та розбудові соціальної ринкової економіки. Росія після війни зіткнеться з економічним визначенням, міжнародною ізоляцією, політичною та соціальною фрагментацією. У роботі підкреслено, що пряме перенесення німецького досвіду на рф у сучасних умовах є неможливим, проте окремі елементи теоретично можуть стати орієнтирами для післявоєнної перебудови рф.

Використання німецької моделі у сучасних реаліях є досить складним, оскільки російська політична культура, структура влади, масштаби мілітаризації та роль пропаганди значно відрізняються від умов, які були в повоєнній Німеччині. Зазначене досить ускладнює проблему імплементації історичного досвіду Німеччини до сучасної ситуації у російській федерації.

Якщо ж говорити про імплементацію історичного досвіду післявоєнної відбудови Німеччини відносно рф, то варто зазначити, що росія є агресором, який зазнає поразки у цій війні. Очікуваними наслідками завершення російсько-української війни можна вважати економічне виснаження, міжнародну ізоляцію держави-окупанта, деградацію її державних та соціальних інститутів, значні воєнні втрати, а також демографічний спад. Відмінностями від Німеччини 1945 року є відсутність окупації російських територій всією антиросійською коаліцією, значна територія держави, наявність у неї ядерної зброї, а також відсутність єдиного рішення щодо переосмислення поразки рф у війні.

У процесі перебудови російської федерації можуть виникнути також і певні проблеми, які ускладнюють цей процес. Зокрема у політичному середовищі можуть виникнути труднощі, які пов'язані з відсутністю демократичних інститутів у державі, наявність персоналістської диктатури, яка спричиняє кризу транзиту влади та її трансформацію, а також російський репресивний апарат, який досить складно буде демонтувати у сучасних умовах. Економічними проблемами є значна залежність країн Європи та США від сировинного експорту росії, а також технологічний рівень відсталості рф у зв'язку із впровадженими санкціями. Втрати людського капіталу, зокрема еміграція, мобілізація та високий рівень смертності населення у війні спричиняє руйнування приватного сектору, а також посилює роль військово-державних корпорацій у житті держави окупанта.

Окрім вищезазначеного недоцільність використання Німеччину, як приклад для стримування росії і швидкого врегулювання збройного конфлікту в Україні обґрунтовується непередбачуваністю політичного режиму росії та рівнем його стійкості до нових реформ. Також, найбільш проблемною буде

соціальна фрагментація населення, адже серед росіян спостерігаємо стрімке зростання ксенофобії, прагнення до мілітаризації та заохочення культу війни. Крім того, у росії спостерігається значний розрив між регіонами та центром прийняття політичних рішень, що лише посилює можливі локальні сепараційні

настрої та формує ідею продовження війни, захоплення територій незалежних держав, яка є досить популярною серед звичайних росіян.

Поразка у війні не можна назвати гарантом демократизації, навіть зі стягненням репарацій і поступовим санкційним послабленням. Натомість прогнозується посилення диктатури, зростання внутрішнього насильства та економічна стагнація. Зміна правлячої верхівки може призвести до певної лібералізації зовнішньої риторики, до прикладу, до «менш агресивного авторитаризму», проте сутність режиму залишиться незмінною. Сценарій, що передбачає демілітаризацію, денацифікацію і лібералізацію суспільства, визнається теоретично можливим, але практично нереалістичним у поточних умовах через відсутність запиту з боку російського суспільства.

Дослідження доводить, що передумови для реальних реформ у РФ, а саме понесення відповідальності перед Міжнародним Кримінальним судом чи Трибуналом, а також відмова від пропаганди і популяризації культу війни серед народу наразі відсутні. Найбільш вірогідним наслідком війни стане не європеїзація росії за зразком Німеччини, а її ізоляція, внутрішня радикалізація або фрагментація. Успішна трансформація можлива виключно за умови тотального демонтажу існуючої політичної культури, що без зовнішнього примусу є малоімовірним через володіння росією зброї масового знищення.

79

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. «2+4» Talks and the Reunification of Germany, 1990. Archive. U.S. Department of state. URL: <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/time/pcw/108224.htm> (дата звернення: 15.09.2025).
2. «Тіньовий флот» РФ зменшує ефективність санкцій з боку США. Букви. URL: <https://bukvy.org/rosiya-obijshla-tsinovi-obmezhennya-na-naftu-poslabyvshy-efekt-sanktsij-ssha-zvit-audytoriv/> (дата звернення: 11.10.2025).
3. Андрусів Дз. У росіян з'явилася нова серйозна проблема: чому смертей стане більше. 24 Канал. URL: https://24tv.ua/liki-rosiyi-mozhut-stati-rozkishshyu-shho-zumovilo-tsi-problemi_n2661387 (дата звернення: 11.10.2025).

18.11.2025).

4. Білоус О. Зниження ЄС стелі ціни на російську нафту до 47,6 доларів набуло чинності. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/znizhennya-es-steli-tsini-rosiysku-naftu1756889188.html> (дата звернення: 27.09.2025).
5. Богданьок О. У РФ виник дефіцит медпрепаратів, планові операції переносять – розвідка. СУСПІЛЬНЕ НОВИНИ. URL: <https://suspilne.media/315780-u-rf-vinik-deficit-medpreparativ-planovi-operacii-perenosat-rozvidka/> (дата звернення: 18.11.2025).
6. Бутченко М. Депортація з ознаками геноциду. Як у 1941 році Сталін примусово вивіз 100 тис. українських німців з їх рідних земель. NV.ua. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/deportaciya-nimeciv-z-ukrajini-i-stalinski-chistki-1930-40-h-istoriya-ukrajini-50105422.html> (дата звернення: 15.09.2025).
7. Ведмеденко І. Названі світові лідери автомобілебудування: на якому місці Росія (інфографіка). Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/auto/nazvani-svitovi-lideri-avtomobilebuduvannya-na-yakomu-misci-rosiya-infografika13103823.html> (дата звернення: 11.10.2025).
8. Вересень 2025 – Щомісячний аналіз російського експорту викопного палива та відповідних санкцій. Centre of research on energy and clean air. URL: <https://energyandcleanair.org/ua/ua-september-2025-monthly-analysis-of-russian-fossil-fuel-exports-and-sanctions/> (дата звернення: 11.10.2025).
9. Виклики у сфері експортного контролю: Як Росія продовжує імпортувати компоненти для свого військового виробництва. Kyiv school economics. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/vikliki-u-sferi-eksportnogo-kontrolyu-yak-rosiya-prodovzhuye-importuvati-komponenti-dlya-svogo-viyskovogo-virobnitstva/> (дата звернення: 18.11.2025).
10. Вітер О., Килин О. Європейські стратегії післявоєнної відбудови

- економіки. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2023. Вип. 16. С. 19. URL: <http://tnv.econom.ksauniv.ks.ua/index.php/journal/article/view/354> (дата звернення: 18.11.2025).
11. Вовчак О., Ярошенко О. Застосування досвіду повоєнного економічного відновлення Німеччини, Японії та південної Кореї до реалій України. Економіка і регіон/Economics and region. 2024. Вип. 1 (92). С. 214. URL: <https://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/3331> (дата звернення: 18.11.2025).
12. Гамалій І. Вечірка закінчилася: як економіка РФ перебуває на плаву попри численні санкції. ФАКТИ ICTV. URL: <https://fakty.com.ua/ua/svit/20250921-vechirka-zakinchylasya-yak-ekonomika-rf-perebuvaye-na-plavu-popry-chyslenni-sankcziyi/> (дата звернення: 18.11.2025).
13. Гичко М. «Розумні» санкції: Захід вдарить по гаманцю Кремля одночасно з атаками України, - CNN. Новини України - останні новини України сьогодні - УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/world/rozumni-sankciji-zahid-vdarit-po-gamancyu-kremlya-odnochasno-z-atakami-ukrajini-cnn-13159125.html> (дата звернення: 11.08.2025).